

JUBILEJNE MEDITACIJE

JOSIP VIDMAR

Goethejev jubilej me je presenetil, kakor me je doslej še vsak in kakor me bo na žalost menda sleherni tudi v bodoče. Ogromno pokrajino njegovega stvarstva in življenja sem obiskoval, kakor je kedaj nanoslo, in je nisem prepotoval z namenom, da bi napisal o nji izčrpen potopis. Poznam nekaj poglavij njegovega dela, ki so mi morda pravilno, morda napak razodela njegovega duha. Pokazal se mi je kot eden izmed najbolj človeških pojavov, gotovo pa kot najbolj evropski človek, ki sem ga kedaj spoznal. Obdarjen z globoko in ljubeznivo občutljivostjo v najprvotnejših in najpreprostejših človeških čustvih, je bil hkratu obseden od tako silovite in vendar trajne, od tako svobodne in vendar tako pobožne žeje po spoznanju in zaobjetu vsega stvarstva in vsega nadstvarnega, kakršne ne pomni tisočletni spomin človeštva. A ne bom se ukvarjal z brezumnim poizkušanjem, da bi s takimile splošnimi besedami, ki so brez moči in pogodljivosti za enkratno in edinstveno, popisoval njegovo veličino. Ker pa sem, kakor že rečeno, premalo pripravljen, da bi mogel podati nekaj predelanega in preiskanega, bom ostal oseben in bom skušal v kratkih razmišljanjih z nekaterih bližnjih mi zrelišč osvetliti njegovo delo, iz katerega sem s pravim ali krivim umevanjem črpal toliko umstvene in moralne pobude, kolikor je nisem iz nobenega drugega.

*

„Pogovor se je zasukal na ‚Tassa‘ in kakšno idejo je hotel Goethe izraziti ž njim. — ‚Idejo?‘ je dejal Goethe — ‚jaz je ne poznam! Imel sem Tassovo in svoje življenje, in ko sem strnil dve tako čudni figuri in njiju posebnosti, je nastala v meni Tassova podoba...“

(Eckermann, 6. V. 1827.)

Za človeka, ki premišlja o umetnosti, zlasti o vlogi ideje v nji, je ta Eckermannov 6. maj leta 1827. blagoslovljen dan. V pretresu je osnovni umetniški navdih. Ideja ali življenje? Goethe, ki ni manjši mislec nego

umetnik in ki je prav tako ljubil misel kakor življenje, se izreka po svojem izkustvu, ne iz svoje ideologije zoper idejo v umetnosti in za življenje: „Kot poet nisem v splošnem nikoli skušal vtelesiti *abstraktnosti*. Sprejemal sem v svoji notranjosti *vtise*, in sicer mnogovrstne, čutne, žive, ljubke pisane vtise, kakor mi jih je nudila živahna domišljija; in kot poet nisem imel drugega opravka, nego te nazornosti in vtise v sebi umetniško zaokrožati in izdelovati in jih z živim prikazovanjem tako spravljati na dan, da so imeli drugi iste vtise, če so poslušali ali brali, kar sem napisal.“

To so besede umetnika. Čutni vtisi, ljubkost, pestrost, nazornost, zaokroženost — to je njegov svet. Življenje, njegova radost, bolečina, njegova čarobnost in strahota, ljubkost in veličast, preprostost, nepojmljivost, skrivnost — to je njegov element. Živa odzivnost na mnogoličnost narave, človeka in življenja, ne vtelesanje abstraktnosti, dokazovanje idej in opozarjanje na resnico. Učinek umetnosti, ki ji je navdih življenje, je življenjski, je razgibanost vsega živega v človeku, je stopnjevanje življenja v vsej njegovi širokosti in mnogostranosti. Ideja je element deljenja, omejevanja, poenostavljanja, nasiljevanja. Ali je mogoče hkratu služiti življenju in ideji, vsej neizmerni pestrosti in trdi premočrtnosti, očarovanju in nasiljevanju, oziroma prepričevanju? Ali je mogoče združiti umetnost in idejo?

Goethejev odgovor na to vprašanje se glasi: „Edino delo *večjega* obsega, kjer se zavedam, da sem zasledoval neko vodilno idejo, so morebiti moje ‚Wahlverwandschaften‘. Roman je morebiti zaradi tega razumu bolj dosegljiv; nočem pa reči, da je s tem postal *boljši*. Nasprotno, mnenja sem: čim bolj inkomenzurabilno in za razum nepristopno je neko poetično delo, tem boljše je.“ Trideset let preje je zapisal v pismu Schillerju (25. novembra 1797.) isto misel v ostrejši formulaciji: „Ali Vas ne smatra (Garve) samo zaradi tega za pomembnega pesnika, ker Vam je delalo veselje, izreke pameti izpovedovati v pesniškem govoru? kar je vsekakor dovoljeno, dasi ne hvalevredno...“ Torej — čim bolj je neko delo idejno, tem manj je kot umetnina vredno hvale in čim bolj je tuje sleherni idejnosti, tem bližje je umetnosti. Najbolj tuje pa je umetnosti dokazovanje in propovedovanje.

Istega 6. maja pa poda Goethe Eckermannu še važno izjavo, ki se nanaša na to, o čemer govorim, kakor tudi na njegovo osrednje delo, o katerem bom govoril v naslednjih razmišljanjih, na njegovo dramatsko pesnitev „Fausta“. Izjava je tem važnejša, ker zelo določno preklicuje, oziroma popravlja neko njegovo starejšo, v korespondenci s Schillerjem

izrečeno besedo o „Faustu“, ki označuje ves načrt „Fausta“ „prav za prav samo kot nekako idejo“: „In ti prihajajo ter vprašujejo, katero idejo sem hotel vtelesiti v svojem ‚Faustu‘. Kakor da bi jaz to vedel in lahko izrekel! Iz neba preko sveta v pekel — to bi bilo za silo nekaj; toda to ni nikaka ideja, marveč potek dogajanja. Ali, da hudič izgubi stavo in da se človek, ki v težkih zablodah neprestano stremi k boljšemu, lahko zveliča; to je sicer učinkovita, dobra misel, ki marsikaj pojasni, toda to ni ideja, ki bi bila temelj celoti in vsakemu posameznemu prizoru. Sploh bi bila morala nastati lepa reč, če bi bil hotel natvezti tako bogato, pisano in tako nad vse mnogostransko življenje, kakršno je prikazano v ‚Faustu‘, na mršavo vrvico ene same vodilne ideje!“

Same čudovite besede za vsakogar, ki mu je pri srcu čistost umetnosti in jasna opredeljenost pojmov o nji. Življenje je ideja vesoljne moči in je lepše nego največja človeška ideja; človek, ki je „božja misel“, je važnejši nego njegova misel. Kdor se izpoveduješ, izpoveduj misel, ki je v tebi, tvoja misel ni važna.

*

„Če je velik dramatski pesnik še produktiven in če ima močno in plemenito naravo, ki preveva vsa njegova dela, lahko doseže, da postane duša njegovih iger duša njegovega naroda.“

(Eckermann, I. IV. 1827.)

Eden izmed najmogočnejših umetniških vzgonov je hotenje, ustvarjati čim pomembnejše literarne figure. Stremljenje je naravno, kajti le v pomembnih človečnostih žive velike in lepe človeške moči, le v njih se vrši veliko in dragoceno življenje, le tako življenje je lahko snov in predmet veliki in važni umetnosti. Volja do ustvarjanja takih figur in takega življenja je tolikšna, da zaradi nje pisatelji često posegajo po kuriozni, čudaški in nenormalni snovi, kar celo kot zabloda opozarja na važnost tega elementa v slovstvenem ustvarjanju.

Drugi, morda še elementarnejši vzgon vse umetnosti je izpoveden. V liriki je viden neposredno in neprikrito; ali tudi v objektivnem literarnem delu, v romanu in drami, se za najbolj stvarnim videzom skoraj vedno skriva intimna zveza med ustvarjenimi osebami in avtorjevo človečnostjo ali med dogodki in njegovo usodo, skratka, se skoraj vedno taji izpoved. Ta intimnost bodi sicer v romanu ali drami čim bolj neopazna, ali zdi se, da je hkratu vendarle neizogibna, da brez nje ne more biti resnično toplega umotvora in da je vsako delo brez te lirične klice puščobno in brez čara.

Tadva vzgona, objektivno stvarniški in subjektivni ali izpovedni, sta podrejena zakonu, ki obvladuje vse moči človeškega duha, zakonu

enote in stremljenja po enoti. V svojih najvišjih oblikah se skušata strniti v eno samo silo, ki bi ustvarjala monumentalne človeške like in se izpovedovala v njihovih človečnostih in usodah. Toda če opazuješ dela, v katerih se obe volji izražata posebno očitno, se boš preveril, kako redko je ta strnitev popolna. In kakor da se onadva umetniška nagona navzlic višji privlačnosti le borita drug zoper drugega, prevlada v delih velikega zasnutka zdaj ta, zdaj drugi.

Zato pozna slovstvo ustvarjene osebe, ki so bolj velike izpovedi nego mogočne stvaritve in tudi znamenite ustvarjene figure, ki so bolj mogočne izumitve nego intimne izpovedi. Med prve, ki bolehajo na stvarniški moči in silovitosti objektivacije, je šteti n. pr. vse avtobiografske osebnosti v romanih Leva Tolstega: Irtenjeva, Olenina, Bezuhova, Levina, Nehljudove in druge; nadalje junake Strindbergovih avtobiografskih romanov, Goethejevega Wertherja in Tassa, Hamsunovega Avgusta in še mnogo drugih. Drugi, neintimni tip velikih literarnih figur je zastopan v osebnostih, kakršne so na primer Sofoklova Antigona in Kreon, Hebblova Judita in Holofern, Dostojevskega Razkolnikov in Idijot, Wildova Saloma in Jokanaan, Hamsunov Izak itd. Temu drugemu tipu literarnih figur kajpada navzlic vsemu ni mogoče odrekati popolnoma vse intimnosti. Točno je, kar je glede tega dejal Goethe (Eckermann, 31. I. 1827.): „Vsi Sofoklovi značaji imajo nekaj pesnikovega duha, kakor Shakespearejevi tudi.“ Toda za stvaritev Antigone je Sofokles uporabil le en pojav svoje duše, ni pa izkoristil svoje celote, svojega bistva. Zato je tvorna moč prevladala izpovedni vzgon.

Osrednji smisel izpovednega nagona pojmem takole: Osnova sleherne osebnosti je posebna inačica človeške biti, posebna in edinstvena zamisel, nov poizkus moči, ki jo je proizvedla. Dovršiti ta poizkus in izživeti misel in zakonitost, ki je položena v vsakogar drugačna, je dolžnost človeškega življenja. Postaviti konceptu usode, ki ga nosi v sebi in ki bi ga lahko imenovali božjo misel, spomenik v svojem delu, je umetnikova naloga. Izpolni jo običajno tako, da se v skladu z osnovnim zakonom svoje narave zamišlja v življenja, ki so mu zanimiva, sorodna ali pomembna. Osredotočena fantazija, ki snuje v njegovem delu zavedno usmerjena, toda v svobodnem in neprisiljenem poletu, razkriva, živeč tuja življenja, zakon njegovega lastnega. Ali vse njegovo stremljenje gre neprestano za tem, ustvariti lik, v katerem bi bila jasno in v objektivni nazornosti utelešena njegova lastna osebnost, osrednja resnica njegovega življenja, božja misel v njem.

Tak je notranji obraz izpovednega umetniškega elementa, ki v najvišji obliki, kakor smo videli, obseže tudi tvorni nagon in se strne ž njim

v eno voljo. Ni ga umetnika, v katerem ne bi živela ta volja, in v delu vsakega izmed njih je zaslediti nedvomne poizkuse, izpolniti veliki ideal. Kaj drugega naj bi bil n. pr. Ibsenov „Brand“ ali Wedekindov „Kralj Nikolaj“ ali Cankarjeva „Lepa Vida“, kaj drugega prenekatero simbolistično delo? A ogromna večina teh poizkusov ne uspe. Težavnost in veličina naloge, ki jo zahteva ta ideal, je po notranjem opisu izpovednega elementa nekoliko očitnejša. Čutiti svojo naravo, ji dati svoboden razmah in jo hkratu nadzirati, da se giblje v vernih in značilnih osebnih kretnjah, je vendarle preprostejša naloga, nego ugledati bistvo in kvint-esenco svoje človeške biti, svojo življenjsko enačbo v plastičnem in živem človeškem liku in ta lik živo in nepristransko obdati s primernim, smotrno izbranim in vendar neprisiljeno polnim življenjem. Za to nalogo je treba skoraj nadčloveškega svojstva, ki dá umetniku moč, iztrgati se iz svoje osebnosti in gledati nanjo z nazorno objektivnostjo, s kakršno navadno umemo zreti kvečjemu na ljudi okrog sebe. Delo, v katerem je idealna naloga umetnosti izvršena, govori človeku o vsem, o čemer mu govori dragocena umetnost, vrhu tega pa je še mogočen spomenik najbolj čudežne lastnosti človeškega duha, vsebovane v sposobnosti za notranji akt, ki se lahko stopnjuje od zavesti preko samospoznanja do svobodnega, sproščenega tvornega in nazornega gledanja na samega sebe.

Umetnin te vrste je v svetovni literaturi neznatno število. Zdi se mi, da ni ozkosrčno, če rečem, da poznam samo štiri: Sofoklovega „Kralja Ojdipa“, Cervantesovega „Don Quijota“, Shakespearejevega „Hamleta“ in Goethejevega „Fausta“. Bistvo vsake izmed teh štirih moških postav je inkarnacija glavne in osrednje življenjske zavesti njegovega stvaritelja, njegove življenjske enačbe in morda celo osrednje življenjske zavesti časa, naroda ali sploh sveta, iz katerega je pognala. Tako prikazuje Ojdip strahotno človekovo izročeno neizprosni usodi in njegovo pretresljivo dostojanstvo, ki si ga ohrani navzlic temu, da je igrača v rokah temnih moči večnosti. Vsa bolečina in dostojanstvo grške antike je predstavljena v njem. Pisatelj „Don Quijota“ gleda na vznoter in razodeva veličastni, smešni, ginljivi in tragični razdvoj med zanesenjaškim, idealno fantastičnim in slepo pogumnim duhom in težko, boječo, trezno in razsodno in vendar pokorno dušo telesa. Hamlet je lux in tenebris; nekak moderni, nekak manj mogočno in bolj poetično občuten Ojdip. Monumentalno moralno dostojanstvo tebarskega kralja se je pretalilo v nepopisen čar poetičnega in nedopovedljivo dragocenega danskega kraljeviča, helenska mojra — usoda pa se je spremenila v zle in temne

sile tega sveta. Sredi te teme sveti, blesti in ugasne človeški genij bledega kraljeviča, ki je prišel na svet, da bi ga deval v red.

Faust je sorodnejši Quijotu. Človek velike, brezumne svete želje po spoznanju sveta in nadsvetnega ali onega, was die Welt im Innersten zusammenhält. Človek velike, prometejske bolečine:

Den Göttern gleich ich nicht! zu tief ist es gefühlt.
Dem Wurme gleich ich, der den Staub durchwühlt.

Človek žeje po spojitvi z vesoljnimi močmi in človek, ki hoče, da mu ne bi ostala nobena človeška stvar, nobena stvar tega sveta tuja:

Und was der ganzen Menschheit zugeteilt ist,
Will ich in meinem Innern Selbst genießen,
Mit meinem Geist das Höchste in Tiefste greifen,
Ihr Wohl und Weh auf meinem Busen häufen,
Und so mein eigen Selbst zu ihrem Selbst erweitern...

Človek, ki ga preko vseh zablod in iz vseh padcev vodi veliko hrepenenje srca po nedosegljivem. Ta človek je bistvo Fausta in pa njegova senca, skeptični, cinični, hladni, posmehljivi duh brez pobožnosti in navdiha, dvomljivec in prevejanec, a naposled vendarle ukanjeni hudič — Mefistofel. Življenje tega človeka in sodba nad njim. To je vsebina četrtega svetovnega umotvora, ki ni samo izraz Goethejevega srca, marveč najmogočnejši spomenik stremečemu in brezumno pogumnemu evropskemu duhu.

*

„Kar me pri tem straši, je to, da Faust po svoji naravi najbrže zahteva tudi totaliteto snovi, če naj pride ideja naposled zadostno do izraza. In za gmoto, ki se tako kopiči, ne najdem poetskega obroča, ki bi jo držal skupaj. A Vi si boste že znali pomagati.“

(Schiller Goetheju 26. VI. 1797.)

Izmed ostalih treh del, ki predstavljajo dovršitev opisanega umetniškega ideala, se od Fausta razlikujeta zlasti Ojdip in Hamlet, ki sta vzorni drami, to se pravi, zaokroženi, ostro omejeni in enotno izoblikovani umetnini, in sicer ne samo glede na posameznosti in besedilo, v čemer je popoln tudi Faust, marveč tudi glede na zgradbo in na razmerje med deli in celoto. V tem drugem svojstvu je duhovno pustolovska zgodba nordijskega magika slična Quijotovi, ki je kot pustolovski roman dokaj ohlapno zgrajena.

Zanimivo je glede Faustove literarne strukture slediti Goethejevim izjavam v pismih Schillerju, v katerih pride delo v razpravljanje trikrat, in sicer pomladi leta 1797., pomladi 1798. in jeseni 1800. V prvem

pismu, ki zadeva Fausta in v katerem označi svoj načrt kot „nekako idejo“, pravi tudi, da je „vse delo subjektivno“, to je *lirično*. Nato ga opisuje kot „simbolni in idejni svet in svet megla“; kesneje ga imenuje „barbarsko kompozicijo“ in pravi, da mu bo pri izdelavi „dobro služila nova teorija epske pesnitve“. Nato zopet poudarja lirizem svojega dela: „razpoloženje pomladi je *lirično*, kar mi zelo koristi pri moji *rapsodični drami*“. Faust mu je zopet „nordijski“ in „barbarski“ in še „poetski nestvor“, ki ni popolnoma brez vrednosti.

Te izjave, v katerih se oglašča rahlo začudenje poeta samega nad tem, kar mu je nastajalo, zelo dobro označujejo literarni ustroj te umetnine, ki je neopredeljiva mešanica lirike, epike in dramatike. Toda preko vsega dela je razlit čar dovršene lirike, ki je najmočnejši element v njem. Prav v tem lirizmu nudi Goethejev umotvor tudi popolno nadomestilo za važnejši nedostatek nego je neenotna artistična struktura, namreč za neplastičnost njegovega junaka, glede katere Faust zaostaja za Quijotom kakor tudi za Hamletom in Ojdipom. Gotovo je, da ga njegova dejanja označujejo premalo, da je njegova osebnost samo reliefna in da izgublja njegova usoda v simbolizmu drugega dela skoraj vso neposredno pretresljivost; toda v svojih monologih izpoveduje Faust z vso sugestivnostjo Goethejeve mogočne lirike človečnost, ki ji po ogromnosti metafizičnega vzgona ni prispodobe v galeriji ustvarjenih človečnosti. Njegova osebnost se v globinah besedila, ki so dostopne samo slutnji, neprestano staplja z Goethejevo in čim bolj bleđi Faustov človeški lik, tem bolj žari iz njega in iz vsega dela neprestano izmika-joča se osebnost tvorca, ki med to oslepljivo igro našepetava o sebi in o svetu brezdanje skrivnosti, ki bi se brez njegove stvaritve morale zdeti neizrazne.

(Konec prihodnjic.)

IZ „IFIGENIJE“

(PETI PRIZOR ČETRTEGA DEJANJA) — J. W. GOETHE

Moram ga slušati; prijateljema
 preti nevarnost silna. Ali, joj!
 lastna usoda me straši in pláši.
 O, naj mar ne otmém si tihe nade,
 ki sem v samoti jo lepó gojila?
 Naj večno vlada to prokletstvo? Naj
 nikoli več se z novim blagoslovom
 ne vzpnè ta rod? — Potem vzemite vse!

Se sladka sreča, lepa moč življenja
 omaga slednjič, pa prokletstvo ne bi?
 Zaman tedaj sem upala, tu skrita,
 daleč od svojega rodu usode,
 da s čisto roko kdaj in s čistim srcem
 izmijem madež s svoje rodne hiše.
 Jedva je naglo, čudežno okreval
 v mojem objemu brat od strašne boli,
 komaj je blizu zaželeno ladja,
 da v očetnjave me pristan povede,
 že gluha sila mi z roko železno
 nalaga dvojen greh: da vgrabim sveto,
 zaupano mi, vso češčeno sliko
 ter vkanim s tem moža, ki za življenje
 in za usodo mojo gre mu hvala.
 O, da se ne bi mi rodil naposled
 v prsih upor! zgrabil še rahle duše
 kot s kremplji jastrebovimi titanov,
 starih bogov globoki črt do vas,
 Olimpijci! Otmite me in si
 otmite svojo sliko v moji duši.

V ušesih mi zveni starinska pesem —
 že zabljen in zabljen z veseljem —
 pesem, ki z grozo so jo pele Parke,
 ko Tantal pal je s stola zlatega.
 Trpele so s prijateljem odličnim;
 srd vrel je v njih, strašan je bil njih spev.
 Otrokom ga nam pela je dovilja,
 sestri in bratu; dobro sem ga znala.

O, boj, rod človeški,
 o, boj se bogov!
 V njih večne roké
 jim je dano gospodstvo,
 da lahko počnó ž njim
 kot zdi se jim prav.

Ta boj se jih dvojno,
 ki dvignejo kdaj ga!

Vrh gor, nad oblaki
 pripravljeni stoli
 krog zlatih so miz.

Če vname prepír se,
 popadajo gostje
 v sramoti, v zasmehu
 v prepade noči
 in čakajo ondi

zaman, v tmó ujeti,
pravičnih sodbá.

Oní pa tam gori
pirujejo večno
pri zlatem omizju.
Od gore do gore
korakajo mirno:

iz žrel globočine
obveva jih sapa
vdušenih titanov
kot vonj z žrtvenika
prozoren oblak.

Od vsega zaróda
odvrnejo pógled
blagoslavljajoči
in nočejo v vnukih
več videti znanih
in ljubljenih nekdam
pradedovih črt.

To pele so Parke;
poslušá pregnanec,
star, v nočnih duplinah
te pesmi in misli
na deco in vnuke
ter maje z glavó.

(Poslovenil *Fran Albrecht.*)

PESEM DUHOV NAD VODAMI

J. W. GOETHE

Duša človeška
je kot vodovje:
z nebá prihaja,
v nebo se dviga
in zopet mora
navzdol do zemlje,
večno menjaje.

Vre iz visoke
skalne strmine
čisti izvirek,
ljubko prši se
v prosojnih valovih
h gladki pečini,
in mehko sprejet,
vzvalovi kot koprena
tiho šumljaje
v globino naprej.

Koder čeri
kljubujejo padcu,

se peni nevoljno
stopnjo za stopnjo
v prepad.

V plitvi strugi
se vijè po livadi
in v gladkem jezèru
žari se obličje
vsemu ozvezdju.

Veter je valu
ljubki ljubimec,
veter razgiblje
peneče valove.

Duša človeška,
ti si kot vodovje!
Usoda človeška,
kot veter si ti!

(Poslovenil *M. Premru.*)

EPIGRAMI

(BENETKE 1790) — J. W. GOETHE

Ako kdaj romarja vidim, nikoli ne ubranim se solzam.
O, kako nápačen pojem nas osrečuje ljudi!

*

Gondola ta me spominja uspavajoče zibeli,
a zaboječek na nji rakvi podoben se zdi.
Prav je! Med zibko in krsto se človek guga, vijuga
v svojem življenju takó skozi prekop brez skrbi.

*

Dož poleg nuncija stopa slovesno na veliki petek;
zdaj se pokoplje Gospod, pa zapečati se grob.
Dož kaj si misli, ne vem; a njegovega druga
ta veleresni obred sili gotovo v nasmeh.

*

Kaj se tod ljudstvo preriva, kriči? Preživíti se hoče,
deco roditi in jo hrániti kakor se da.
Pomni to, potnik, in delaj na svojem domu takisto!
Dalje ne pride živ krst, naj si počenja kar če.

*

Hej, kako popi zvončkajo! kako se poté prizadevno,
da bi hodili brbrat danes ko včera j ljudje!
Nič mi ne zmerjajte popov; človeško potrebo poznajo.
Človek je srčno vesel, če blebeta venomer!

*

Naj zanesénc dobiva učencev ko peska na morju.
Pesek je pesek, o drug, biser ostane pa moj!

*

Sladko hoditi je bos po mladi detelji v vesni
ali pa jagnjetu križ gláditi z nežno roko;
sladko je videti cvet po prenovljenem vejevju,
potlej pa v listno zelén vpirati željni pogled.
Slajše, se laskati s šopkom ovčarici na prsih,
to je takšna radost, da še ne mislim na maj.

*

S tem nakovalom primerjam deželo, kladvo z vladarjem,
a pločevina je rod, ki se med njima kriví.
Joj pločevini, če zgolj samovoljni udarci letijo,
kotel pa nikdar skovan se ne prikaže na dan!

*

Naj se stori za vladalca, kdor svoje koristi umeje,
mi pa mu damo oblast, kdor ve za našo korist.

*

Sila moliti uči; kdor rad bi o tem se preveril,
na Italijansko naj gre! Sile bo tujcu dovolj.

*

Mnogo poskušal sem že, sem v baker vrezaval in risal,
ilnatih delal podob, dosti sem oljnatih slik,
vendar nestalno, brez pravega uka, brez dobrih uspehov;
zgolj glede ene stvari skoro sem mojster postal:
pisati nemško. Tako zdaj nesrečni pesnik, na žalost,
kvarim umetnost in čas, s slabo, prav slabo snovjo.¹

*

Slednje umetnosti Nemec uči se in potlej opravlja,
v vsaki pokaže lep dar, če se je loti zares.
V eni samo se vaditi noče, v pesništvu namreč.
Zbog tega pači šušmar; to doživeli smo že.²

*

Vsi Svobodini so meni od nekdanj bilí prinaskutni;
saj je naposled zasé vsak samovoljnost iskal.
Če bi rad mnoge osvobodil, poskusi prej služiti mnogim!
Kak je nevarna ta reč, sam se prepričaj lahko.

*

Kadar sanjač tri križe dopolni, na križ ga pribijte!
Zdaj ko svet dobro pozna, varanec bode slepar.

*

¹ Splošno se je pod snovjo umeval nemški jezik, kakor veli Goethe tudi v 77. epigramu, da bi bila usoda pač naredila pesnika iz njega, „ko bi se ne bil jezic pokazal nepremagljiv“. Po Hellerju pa je to tvarina, ki jo Goethe jemlje za epigrame in ki jo zbog njene neznatnosti v šali sam graja, namreč to, kar mu nudijo Benetke.

² Baje cika na Schillerjeve Razbojnice, ki jih Goethe ni prav nič maral.

Francije tožno usodo naj dobro premisli mogočnik.
Vendar premisli še bolj naj jo preprosti možak.
Véliki šli so po zlu, a kdo je množico branil
množice? Bila tiran množica množici je.

*

„Le ne predrzno preveč, epigrami!“ Zakaj ne? Saj mi smo
v knjigi napisali samo, svet pa poglavja ima.

*

Je li posrečen kedaj epigram? Kako bi odločil?
Saj se nikoli ne ve, kaj si je mislil, cigan.

(Poslovenil A. Debeljak.)

SREČANJA Z GOETHEJEM

MILENA MOHORIČEVA

Tako ne hladi s svežim listjem nobeno drevo, noben studenec ne napaja tako žejnega, solčna in lunina luč in tisoč zvezd ne sveti tako v zemsko temino, kot svetiš ti v moje srce. Ah, povem ti: Biti trenutek v tvoji bližini, v tem dejstvu je toliko večnosti, da se trenutek z večnostjo poigra, zajame jo, le za šalo, zopet jo osvobodi, da jo zopet zajame, in kakšno veselje bi me moglo tudi še v neskončnosti dohiteti, ko sta me tvoj večni duh, tvoja večna dobrotta sprejela v svoje veličastvo.“

V letu 1809. je Bettina Brentano, stara štiri in dvajset let, pisala Goetheju te besede. Napisala jih je žena, ki je vse svoje dolgo življenje ohranila ogenj svojih mladostnih iskanj za ono veliko dejstvo, ki ga imenujemo človeški lik Goethejev, za ono veliko dejstvo, ob katerem se je sto let po njegovem odhodu v neznanost ali morda v neskončno praznino, v dne, ko gori na vseh koncih in krajih, združil ves kulturni svet v eno samo veliko družino. V znamenju Goethejevega vseobsegajočega duha, ki je v sebi združil skoraj stoletje hotenja in stremljenja Nemčije, ne samo nje, vsega kulturnega sveta, so se zbrali v vse vetrove razgnani udje občestva, ki je že skoraj izgubilo pojem skupnosti: človeštva.

O Goetheju je bilo napisanih že toliko besed, da je umetnost, odkriti še kje kak neobdelan košček njegovega življenja in dela. Za mladega človeka je morda možno le v vsej skromnosti izpovedati, kako se je srečal z njim, in kaj mu je pomenilo to srečanje. Kako je dojel in za-

slutil poeta, kako se je sproščal v daljo, v neizmerne širjave svetovljana, kako je zajel človeka, kraljevskega, večno mladega.

Kaj morejo biti človeku, ki mu je neizprosni ukaz v temelj položil nemir, kaj morejo biti človeku taka srečanja? Več morda, kot je možno točno izraziti, več morda kot umeta izraziti ton in beseda, čeprav zveni okrog njega vse polno ugovorov. Dojeti pojem: Goethe, — kdo je, ki bi se mogel ponašati, da je zajel in spoznal Goethejev neokrnjeni lik, da je dodobra premislil in pretehtal vse njegovo življenjsko delo?, zato pojem Goethe — se pravi: zaslutiti utelešenje svojih najsmelejših misli, svoje najpredrznejše vere, preboleti vse prokletstvo in poveličanje človeka, slišati solnčni smeh vsepremagujočega božanstva človeške misli.

Zbirka Goethejevih pesmi je presenetljiva, presenetljiva v vsakem oziru. Nudi skoro vse, kar bi mogla stilno nuditi stoletja. Celó ekspresionisti so posegli po Goetheju, Wanderers Sturmlied, — in katera struja, katera šola končno vendarle ni posegla po njem? V tej zbirki ni samo vsa skala človeškega doživljanja, čuvstvovanja in mišljenja, točneje in jasneje ni morda nikjer stopil med svet čudoviti mojster in večno mladi tvorec jezika.

„Nur wer die Sehnsucht kennt, weiss, was ich leide! Allein und abgetrennt von aller Freude, sch' ich ans Firmament nach jener Seite.	Ach! der mich liebt und kennt, ist in der Weite. Es schwindelt mir, es brennt mein Eingeweide. Nur wer die Sehnsucht kennt, weiss, was ich leide!“
---	---

Je sploh možen prevod te pesmi? Ali je mogoče transponirati trpkost germanskega konsonantskega mola v vokalni melos slovenske antične skale? Da bi ne bila nova, ampak Goethejeva?

Morda se je najvišja sila njegovega poetičnega genija izkristalizirala prav v teh malih, drobnih pesmih, ki so zajele v svojo do skrajnosti izklesano formo, v svoj izključno preprosti in vendar skoro rafinirani izraz vso večnost človeškega neutesenja, sproščenost njegovega kozmičnega občutja miru, vso težo resignacije; težko se jim je bližati z besedo, da bi preokorna roka ne zabilasala one skrivnostne patine, ki leži čarobno preko njih. Vsa pristnost vročega doživetja je v njih, vsa tegoba živih nenadnih spoznanj, vsa trpkost nemoči in vsa viteška lepota misli na smrt, obdana od čudovito izbrušene, v vseh višnjevih barvah iskreče se posode. V njih so že spoznanja prve weimarske dobe, morda v nekem smislu najtežje dobe. Prosojnost jasnega pogleda je razlita preko njih, ne več gigantski, prometejski nemir in divje valovanje prvega, demoničnega razdobja, tudi ne vedrost starega „olimpijca“. Ob takih drobnih,

neskončno finih stvarih, se človek vpraša, ali je sploh mogoč prevod in če ni v najboljšem slučaju vendarle vedno komaj transpozicija iz prvotnega tonovskega načina v drugega, če so zvezde prijazne, iz Shakespearejevega v Župančičevega? Trenutki, ko zvene v nas kristalni zvoki Goethejevih pesmi, so izmed najčistejših, in, ali ni čisto, nasprotij prosto doživetje to, kar imenujemo srečo? Saj jih je bilo napisanih že tisoč in tisoč, kje je razlika, kje so skrite čarovnije teh zvokov?

Če je Goethe v svojih pesmih razvil vse možnosti in nijanse svojega poetičnega genija, tedaj je v svojem pripovednem in dramatičnem delu prav tako vseobsegajoče razgrnil pred nami podobo sveta, kot se je zrcalila v resnicah njegovega življenja. Prav tako kot ga razodeva pot od Friderikinih pesmi preko Prometheja, Ganymeda, Mahomeda, Sokrata, weimarske lirike, balad, epiloga k Schillerjevemu „Zvonu“ in vse dalje do Divana in Trilogije, prav tako značilna je za njegovo življenjsko pot linija od Götza do Egmonta, Tassa, Ifigenije, ki je očitna in še bolj jasna v njegovem življenjskem tovarišu, o katerem je v juliju leta 1831. zapisal v svoj dnevnik: „Das Hauptgeschäft zustande gebracht.“ In še je zapisal: „Mein ferneres Leben kann ich nun mehr als ein reines Geschenk ansehen, und es ist jetzt im Grunde einerlei, ob und was ich etwa noch tue.“ Zapčatil je svoj rokopis, končal je svoje delo, s katerim je bil intenzivno zaposlen šest let.

Da je zamisel Goethejevega „Fausta“ živa, resnična in velikanska, tega dejstva ni priznala le zapadna Evropa. V Sovjetski Rusiji so izdali „Fausta“ z obsežnim komentarjem — kar je zrastle iz fundamentov človeške nature, je povsod doma tam, kjer je doma človek.

Slika dvojnosti človeške nature v vseh bolečih izzvenenanjih je to in često utrujajoče borbe. A preko nje je zrlo Goethejevo prodirajoče oko:

Des Menschen Tätigkeit kann allzuleicht erschlaffen,
Er liebt sich bald die unbedingte Ruh;
Drum geb' ich gern ihm den Gesellen zu,
Der reizt und wirkt und muss als Teufel schaffen.

Njegov optimizem je bil nepremagljiv, tudi če je prehodil vsa najstrahotnejša pota človeške osamljenosti:

Kein Weg! Ins Unbetretene
Nicht zu Betretende: ein Weg ans Unerbetene
Nicht zu Erbittende. Bist du bereit? —
Nicht Schlösser sind, nicht Riegel wegzuschieben,
Von Einsamkeiten wirst umhergetrieben.
Hast du Begriff von Oed und Einsamkeit?

*

„Das Höchste, wozu der Mensch gelangen kann, ist das Bewusstsein eigener Gesinnungen und Gedanken, das Erkennen seiner selbst, welches ihm die Einleitung gibt, auch fremde Gemütsarten zu durchschauen.“ (Shakespeare und kein Ende.) Tako se je Goethe približal temu najvišjemu tudi v svoji pripovedni umetnosti. Če izvzamemo „Hermann in Dorotheo“, to miljejno meščansko sliko, ki je pisana z najčistejšim izrazom starih epikov, čigar antični verz spokojno in dostojanstveno poje to idilično pesem — so pač najjačji zastopniki Goethejeve pripovedne umetnosti Werther, Wilhelma Meistra učna doba in popotovanja, Wahlverwandschaften. Prvi je izpoved o stvareh osebnega življenja, slednji obravnava problem zakona, drugi problem družbe in človekovega odnosa do nje.

Werther je delo, ki je čisto po krivem že s slovesom dobilo neprijeten zvok, ki ga je povzročila poplava verterjancev. Zato bi se mu morda marsikdo bližal s predsodkom, morda bi ga celo odložil. Milje in ambient sta tako izrazito časovno določena, da sta brez poznanja kulturno-zgodovinskih prilik morda res nerazumljiva. Je to zgodba človeka v borbi s svojo naturo, ali bolje, s svojo usodo. Dvoje je, kar ga osrečuje, dvoje, kar ga spravlja iz ravnovesja. Žena. Delo. Werther je nadarjen, mogel bi uspešno delati, a tega se ni naučil, preizkušnje dela ni prestal. Werther ljubi. Zanj ni še vse izgubljeno. Mogel bi biti srečen. Žena bi mogla ob njem izpolniti svojo nalogo, izoblikovati ga, usmeriti njegove energije, disciplinirati ga: a po naključju je žena, ki mu je usodna, zanj nedostopna, nevesta je, kesneje žena njegovega prijatelja. Poleg tega je Lotte morda vendarle preveč nediferencirana, njen odnos do življenja in ljudi je skrajno pasiven. Zdi se, da je Wertherjeva nagnjenja gojila vsaj v nekem smislu, laskala so ji prav gotovo. Ta disonanca med Wertherjevo skoro bolešno intenziteto in Lottino ravnodušnostjo napram vsem, tudi napram Kestnerju, je odločila izid Wertherjeve zgodbe. Obenem pa je v njej morda iskati tudi usodno vezanost mož na to ženo. Možje so za to vrsto žena, ki jim v ostalem ni mogoče odrekati velikih kvalitiet, vendarle samo izpopolnitev interieurja njihovih budoarjev in je namen njihove eksistence prav gotovo le povečanje efektnosti lastnega nastopa. Lotte je bila najbrže sploh nesposobna moža oblikovati, zato si je tudi izbrala Kestnerja in ne Wertherja, ob katerem bi se bila razgalila vsa njena nemoč. Wertherjeva pota se še silneje zamegle, njegove sile se križajo v njem in se končno uničijo. — Laotse pravi: „Kdor druge premaga, je močan, kdor samega sebe premaga, je junak.“ V tej misli je vse, kar giblje in prepleta človeško osebno življenje. Da ga je tako v potankosti razpredel in prikazal, pokazal na edino rešitev iz

labirinta človeške usode, v tem je večnostni pomen Wertherjev. — Kot najpreciznejša posoda je sprejela oblika vase zgodbo o Wertherju. Kompozicija morda ni brezhibna, svet Wertherjevega dela zazveni prepozno, a izdelana je s fineso miniaturista. Wertherjeva zgodba je vpletena med zgodbe, ki so le variacija glavnega motiva. Zaigra v jasnem duru Homerjevem, kadenca v molu Ossianovega sveta. Jezik je do potankosti uglašen in prilagojen avtorjevemu mladostnemu zanosu s sentimentom, ki je bil občutje dobe, podan z zrelostjo in strogo mirnostjo nekoga, ki je vse to prebolel v dneh težkih bojov in bolečin, ko se je očiščen in utrjen vzpel visoko nad zemljo, da jo odzrcali v svojem srcu.

Wilhelm Meister je kulturna slika v mnogo širjem pomenu. Osnovni problem je vzgojen: Kako najbolje vzgojiti človeka, kako njegove energije prav uravnati, da jih ob zmotah življenja zaman ne izgublja; ta zamisel se veže na drugi temelj tega ogromnega dela: ureditev družbe, čim uspešnejše uvrstitve posameznika v to skupnost. Prvi del tega življenjskega dela Goethejevega je v svoji osnovi zgodba o Wilhelmovem dozorevanju, o njegovem iskanju lastnega obraza. Pot ga vodi po raznih strminah vse dotlej, dokler ne pride do spoznanja: „Der Mensch ist nicht eher glücklich, als bis sein unbedingtes Streben sich selbst seine Begrenzung bestimmt.“ Od človeka, ki ga usoda neusmiljeno žene, ki nima pregleda ne v sebi, ne nad seboj, ki edino in le pokorno sledi svojemu demonu, temni sili iskanja, nas vodi pot do mladega moža, ki je dvakrat našel svojo smer, v lastni bolesi in preizkušnji, v otroku, svojem sinu, ki ga od tedaj spremlja. Od zanesenjaške igralške družbe, kjer pa se je Goethe točno in resno dotaknil vseh vprašanj nemškega in vsakega gledališča, kjer je vpletel svoja razmotrivanja o Shakespeareju in njegovih delih in še o marsičem, je Wilhelm končno prispel do družbe, ki je dejanje in edino delo priznavala. Ta družba postane nosilec, Wilhelm prav za prav v resnici izgine v njej. Z delom je bil Goethe zaposlen dvajset let, ni čudno, da mu je kompozicija postala nekoliko ohlapna. Wilhelm, ki bi moral sam aktivno poseči v življenje in delo, stoji nekako ob strani, vodijo ga člani te zveze, te tajne družbe, ki spominja v marsičem na framazone. Že tajno poseganje te skrivnostne bratovščine v Meistrovo življenje, napad roparjev in še marsikaj skuša osvežiti dejanje samo, kar se je pisatelju tudi posrečilo s temi starimi tehničnimi pripomočki. Delijo to delo „Izpovedi lepe duše“ (*Bekennnisse einer schönen Seele*), ki vodijo iz Wilhelmove mladeniške dobe v moško dobo. Stvar, ki je prav za prav popolnoma samostojna (baje je bil to rokopis ali vsaj priredba po njem Susanne Klettenbergove,

Goethejeve pietistične znanke), je Goethe vpletel nekako v zgodbo — ta tehnični pripomoček je tudi kesneje, v drugem delu, stalno izvajal, le da svojih nadaljnjih stvari ni tako skrbno vpletal, ampak jih je kar nízal drugo poleg druge. — Dasi se Wilhelm v začetku bori s svojo osebnostjo, marsikateri lepi laži še veruje, je čestokrat gostobeseden in deklamira svoje misli, je vendar njegov mladeniški zanos pogon za vse dejanje. Karakterizacija oseb, predvsem Philine, je tako sijajna, da ji je težko najti primere. Skrivnostna družba delavnih je kljub vsemu nekoliko nesigurna in megljena, dasi je, kjer gre za predstavitev tega miljeja in tedanje nemške aristokratske družbe, jasna in plastična. Tudi v „*Popotovanjih*“ (Wanderjahre) je vseskozi opazati to kopreno, ki leži nad tem krogom ljudi. Vzrok za to je najbrže globlji kot domnevajo na splošno, najbrže ne gre tu za ohlapnejšo kompozicijo ali nekoliko površno prehlastavanje, češ, da je Goethe hotel to stvar nazadnje že hitro končati, vzrok bo najbrže v tem, da je Goethejev vseobsegajoči duh res prešel vse štadije in položaje življenja, čeprav jih sam v resnici ni doživel, da pa družba, ki mu je bila model in ki jo je vendarle oblikoval, kljub svoji visoki kultiviranosti in tudi kulturnosti ne bi bila nikdar sposobna realizirati ali vsaj zamisliti velikega Goethejevega spoznanja o vrednosti dela in dolžnosti do življenja. To je Goethe življenju svoje dobe pripesnil. Priznati je treba dalje, da je ta družba opisovana ne čisto objektivno, da jo je Goethe pod hipnotičnim vplivom, ki ga je zanj imela vse življenje, prikazoval le s svetlobnimi reflektorji in skoraj nikjer ni posegel tudi v nevidne senčne globine človeške duševnosti. Ta družba naj bi bila ustrezala veličini njegove zamisli. Tudi zanj je bila materializacija lastne ideje problem, to je več kot jasno razvidno iz celotnega dela. Njegova družba mora preko morja, ker bo tam mogla zidati na novih temeljih. Pedagoška provinca je dosti jasnejša, čeprav je v njej več teorije kot življenja, ker je na tem področju pač vendarle našel že žive vsaj neke obrise. — V drugem delu je vodil Goethe Wilhelma Meistra do točnega, določenega praktičnega zdravniškega delokroga. Vseskozi je mladostna svežost prve Meistrove navdušene dobe v kesnejših poglavjih obledela, kot je sploh Wilhelm Meister stopal vedno bolj v ozadje in je Goetheja intenzivneje jel zanimati ambient in vsa ta množica ljudi, ki jo je tako mojstrsko prikazal, v drugem delu pa ono, kar je sam nekoč imenoval „die Lust zum Fabulieren“ in pa želja, svoje spoznanje izražati v aforizmih. Tako na primer burka (Ein Schwank) in pa Macariens Archiv. — To povzroča, da je čitatelj kakor izgubljen, množice Goethejevih igrivih domislekov ne more spraviti v sklad in

zvezo, ker te tudi v resnici skoro manjka: primerilo se je Goetheju samemu, da se v labirintu svojih zgodb ni več spoznal in je nazadnje Lotharijevo ženo Tereso izpremenil v Julijo; tudi druge primere bi mogli naštet. Česar človek Goetheju tako zlepa tudi ne more verjeti, je Wilhelmova ljubezen do Nathalije. S to Meistrovo nesigurnostjo se je Goethe dotaknil problema, ki ga je izvedel v „Wahlverwandschaften“. Hotel bi jo prikazati za nekaj dokončnega, trdnega, Nathalija bi bila tudi žena, ki bi mogla biti res tovarišica, ali Meister je v teh zadevah premalo siguren in verovati mu moremo le njegovo mladeniško ljubezen, ki mu je sina poklicala v svet. Tu bi mogoče zopet morali malo pogledati v Goethejevo delavnico.

Wilhelm Meister ni več ena sama zgodba, ki jo vse, kar jo spremlja in obdaja, tolmači in odraža, to je ono, kar je roman v svojem bistvu, kulturna slika, celokupnost življenja, ki ji je „centralna“ osebnost le zbirališče žarkov, vez, sistem. Romantika je videla svoj vzor v tem Goethejevem romanu. Našla je v njem univerzalnost. V tem delu je združeno resnično vse življenje, kolikor je to sploh možno in dosegljivo. Od trgovca, igralcev, aristokratov, zdravnikov vse do Mignon, te čudovite stvaritve, in njenega nesrečnega popotnega očeta, je tako velikanska in obsežna pot, skoraj okrog vse zemlje. Kulturnemu zgodovinarju bo to delo govorilo vedno več od golih zapiskov v kronikah — govorilo pa mu bo še o nečem: o preroškem duhu genija Goetheja. Problem, ki dviga svet iz starih tečajev, problem dela in človeka, je Goethe jasno videl in zaslutil nujno rešitev in izpremembo stanja. Ne govori le Nathalija o boljši ureditvi družbe, ko pravi, da gleda, kako se velika družina stiska po luknjah in bi jo ona namestila po nepotrebnih sobanah marsikaterega gradu, če vidi strgane in lačne, bi jih nasitila in oblekla s preobiljem marsikoga, če vidi v dolgočasju vzdihovati kako visoko gospo, se spomni matere z deseterimi otroki. Pokrajini domače tekstilne obrti grozi: stroj. — Družba ima svoje pogoje: Das Grundgesetz unserer Verbindung: in irgendeinem Fache muss einer vollkommen sein. Ni se nemška romantika navduševala nad tem delom le zategadelj, ker je v svoj veliki okvir sprejelo vse vrste poezije, ker je na neki način združilo estetske kategorije, ampak tudi vse, kar nudi življenje. Vprašanje je le, katera pripovedna umetnina je čistejša: tema z variacijami ali ta velikanski kompleks. Slika „Popotovanj“ Wilhelma Meistra bi bila nepopolna, da v nji vsaj nekoliko ne označimo in navedemo izrekov, plodu Goethejeve modrosti. Po svoji klenosti in izraziti jasnosti pač svojemu očetu pleto nove lovorike.

*

Vse, kar je pametnega, je bilo že premišljeno; potruditi se moramo le, da vse še enkrat premislimo.

*

Vsak človek mora misliti na svoj način: kajti na svoji poti bo vedno našel resnico ali vsaj nekaj resnici podobnega, kar mu bo pomagalo v življenju; le zanemarjati se ne sme; mora se kontrolirati; sam goli instinkt ni primeren človeku.

*

Brezpogojna delavnost, kakršnakoli že, bo od vsega zadnja propadla.

*

Botaniki poznajo rastlinske skupine, ki jih imenujejo Incompletae; reči moramo, da so tudi ljudje inkompletni, nezaključeni. To so oni, katerih hrepenenje in stremenje ni izenačeno z njihovim delom in njihovo tvornostjo.

*

Le modro delavni ljudje, ki svoje sile poznajo in jih zmerno in umno rabijo, bodo v svetu mnogo dosegli.

*

Če naj mnenje koga drugega poslušam, mora biti pozitivno izraženo: problematičnega je v meni samem dovolj.

*

Vse, kar sprošča duha in nam ne nudi oblasti nad seboj, je pogubno.

*

Če se končno pomirim pri prafenomenu, je to nazadnje vendarle tudi resignacija, toda v tem je še vedno velika razlika, če resigniram na meji človeštva ali pa prav v hipotetični omejenosti svojega borniranega individua.

*

Ni jezik sam na sebi pravilen, temeljit, prikupen, ampak duh, ki je učlovečen v njem, zato ni dano komurkoli, dajati svojim računom, govorom ali pesmim zaželenih lastnosti: vprašanje je, ali mu je narava podelila zato duhovne in npravstvene lastnosti: duhovne: sposobnost ponazoritve in prepoznavanja, npravstvene: da slabe demone odklanja, ki bi ga mogli ovirati, da bi pravemu ne izkazoval časti.

*

Poetični talent je dan prav tako kmetu kot vitezu: gre za to, da spozna svoj položaj in ga z dostojanstvom obravnava.

*

Spoštovanje do samega sebe — vodi našo npravnost: vrednotenje drugih — obvladuje naše vedenje.

*

V „Wahlverwandschaften“ (Sozvočjih) se je Goethe posvetil onemu vprašanju, ki je najznačilnejše za ustroj kake družbe, vprašanju zakona. Problem individualnega zakona napram življenjski zvezi s čisto gospodarsko osnovo, ki ga je zapadna družba sankcionirala v svojem zakoniku in ga etično podprla z interesi družbe nad posameznikom, je pereč danes kakor tedaj. Videti je, da je Goethe rešil to stvar drugače in da je taka interpretacija tega dela, kot jo je meščanska družba hotela

imeti, precej dvomljiva. Kompozicionalno sloni delo na dveh pari, Eduarda in Ottilije, Charlotte in majorja, med njimi stoji Mittler, precej shematična figura sicer, ki pa tudi nima druge naloge kot reprezentirati moralo. Vse ostale figure je grupiral okrog te osnove, deloma pa so ponovitev glavnega problema: istega se dotika vložek „Die wunderlichen Nachbarskinder“, novela, ki je Goethejevo poanto čudovito nazorno izpovedala. Kakor pri „Popotovanjih“, je nanizal Goethe svoje izreke in misli tudi v tem delu, a jih bolj organsko vpel, zajel jih je v Ottilijinem dnevniku. Liričnih vložkov, kot jih pozna Wilhelm Meister, tu nimamo, pač pa pogosto srečujemo pismo. Uvedel je stvar z razglabljanjem o sorodnosti elementov in s tem tudi že prav za prav izpovedal svojo misel: o demoničnosti, nerazložljivosti takih sorodnosti, analoško takih sozvanjanj duševnosti. Goethe, čigar naloga je bila, nepristransko stati ob strani in razviti sliko življenja, kakršno je uzrl, je konstatal dejstva.

Če si ogledamo Ottilijo na eni, Charlotto na drugi strani, tedaj nam je jasno, da predstavljata dvoje tipov, dvoje nazorov, dvoje odnosov do življenja. Prva, ki ima do življenja neposreden odnos, v kateri življenjske sile in energije poljejo živo, neugnano in pristno, ki jo čuvstva pretresajo do dna in so prav zaradi tega usodne zanjo. Druga je človek, ki prav za prav ne stoji tako čisto v sredi življenja, ki tudi vse, kar jo doleti in sreča, gleda nekako od strani, ki ne pozna ne pekla, ne nebes, a je zato vedno mirna, enakomerna. Smisel zveze med možem in ženo je Goetheju končno vendarle živ in pristen odnos, kakršen je med Ottilijo in Eduardom. Da je bila njegova simpatija vendarle na Ottilijini strani, ne priča le njena okolica, v kateri se še vse lepše odraža njena duhovnost, učitelj iz vzgojevališča, arhitekt, Nanny, tudi nje vedra delavnost in naravna skrb za vse drobne, male in nevidne stvari, temveč tudi njena samoumevna vdanost Charlottinemu otroku. Obratno pa je prav ta Charlottin in Eduardov otrok priča „dvojnega kršenja zakona“, kot pravi Eduard sam, in še priča za to, da Charlotta v teh zadevah ni zelo natančna, da bi šla lahko preko marsičesa, da ji je v bistvu precej vseeno, kdo je njen mož, ravno zaradi tega, ker do nikogar nima prav izrazitih in burnih simpatij. Zagnjena je v prozorno tančico onih družabnih predsodkov in laži, ki se izdajajo za vzvišene interese človeštva, za žrtvovanje lastnih interesov višjim smotrom, v resnici pa predstavljajo edinole željo po komodnosti in ljubem miru. Ona sama čisto mirno premišljuje enkrat o tem, kako bi se poročil major s katerokoli damo iz družbe, drugič o tem, kako bi ga poročila z Ottilijo. V Charlotti je jasno vidna vsa absurdnost zakona, pri katerem je prav za

prav važno vse drugo, le narurni smisel zakona ne. Čudno je dalje, kako brez sledu je otrokova smrt zanjo. Če deklamira Mittler o zakonu, o največji pridobitvi kulture, vendarle ni razložil, zakaj ta pridobitev zahteva dan za dnem neštevilne žrtve, izmed katerih jih ni malo tako brez krivde kot je Ottilija. Če si jo natančneje ogledamo, je Ottilija izmed vseh prizadetih najbolj brez krivde in edina njena krivda je nagnjenje, za katero pa je Goethe postavil opravičilo: sorodnost elementov in njeno mladost. Za Eduarda je vsekakor možno vzeti drugačna merila, prav gotovo pa je, da ne stoji neoporečen pred nami. Major na drugi strani je zopet mnogo čistejša figura. Na njem ni simpatičen le delokrog, ki zaposluje in izčrpava njegove sile, ki se z njimi prav tako kot Ottilija oddoljuje življenju tudi na drug način. Tudi njegovo odkritost čuvstva zamegli šele Charlotta sama. Značilno za Eduarda kot za Charlotto je, da nimata nujne, stalne zaposlitve, ki bi jima ustvarila življenjsko hrbtenico. Oba sta diletanta pri delu, igrata se z njim iz dolgočasje. Tako vstopi tja, kjer bi morala vladati Charlottina marljivost, Ottilija, kjer bi moral izrabljati svoje delovne sile Eduard, major. Morda je tudi v tem iskati vzrokov za njune zrahljane življenjske osnove.

Če Ottilija pogine, tedaj je to storila iz prepričanja. Goethejeva pravičnost ni dopustila, da bi bila uničena zaradi svoje ljubezni: Uničila jo je šele smrt Charlottinega otroka, ki jo je brez krivde sama zakrivila in ki jo je z lastno smrtjo poplačala. Po tej otrokovi smrti se je njena misel odvrnila od vsega, kar jo je še vezalo na svet. In če je naposled tudi Eduard zapadel smrti, je morda bolj zaradi tega, da je zadostil za njeno trpljenje. Vprašanje zakona pa Goethe nikakor ni rešil v meščanskem smislu, če je bil njegov namen sploh reševanje in ne le nakazovanje problema, temveč je videl ne le individualni smisel zakona, ampak tudi rojstvo otroka edinole v nepremagljivi simpatiji moža in žene. Tudi se ni Goethe ogreval za tako zvane zveze do groba.

Sliki Lucijane in njenega kroga, kjer je Goethe izpovedal marsikaj bridkega, predvsem o odnosu družbe do umetnosti, in pa baronice sta izmed onih epizodnih stvaritev, ki zopet glasno govore o kvalitetah tega velikega pripovedovalca.

Če se je Goethe v svojih velikih romanih dotaknil problematike življenja z vseh vidikov, je morda v svojih „*Unterhaltungen deutscher Ausgewandelter*“ ustvaril najčistejšo umetnino. V tej okvirni povesti je Goethejeva poetična sila dosegla tako jasnost, da bi jo mogli primerjati izčiščenosti kake Bachove suite. Virtuoznost Goethejevega prožnega in pokornega peresa se je združila tu z njegovo veliko človeško dognanostjo v najpopolnejši lik. Igraje, lahko je nanizana povest za po-

vestjo, v njenem prožnem izrazu skoro ne pride do zavesti, da je posegel pisatelj v vse skrivnosti človeške duševnosti. Sijajen, eleganten in fin pripovedovalec je tu iz ničesa pričaral svet, nihče ne more misliti na to, da bi bil to pisal, vsakdo je prepričan, da posluša improvizirane zgodbe, ki jih z ušesu prijetnim glasom pripoveduje ljubezniv družabnik. Krona vseh teh zgodb je njegova „Pravljica“, to najčudovitejše dete Goethejeve fantazije, v katerem je skoro prekosil samega sebe.

S tem Goethejevo pripovedno delo še zdaleka ni izčrpano, so to le one podobe, s katerimi se je dotaknil najbolj perečih vprašanj življenja. Njegovi potopisi, *Dichtung und Wahrheit*, pisma, dnevnik pa bi govorili o njem, umetniku, svetovljanu, človeku še bolj zgovorno in bi morda marsikaj jasneje opredelili.

*

Ni Goethe le v svojem pesniškem delu zaslutil podobe bodočega sveta, izpovedal dolžnosti človeka do sebe in družbe odločno in jasno — kljub temu, da ga je družba, v kateri je živel, preraščala vsaj v nekem oziru — tudi če si odmislimo poeta Goetheja, je njegovo življenje še vedno dragoceno i za naše dni. V njem ni bila razvita le ona sila, ki odraža in preustvarja vse, kar sreča in doživlja, v nove podobe in obraze, izoblikovana je bila v njem želja po čim večji rasti, sposobnost črpanja znanja in spoznavanja skoro v nedoglednost. Ne le, da je Goethe že od doma prinesel mnogo znanja, vse svoje življenje, do poslednjega diha je bilo njegovo oko in uho pozorno, njegov duh prožen in sprejemljiv. Če si ogledamo ogromno vrsto njegovih ocen sodobnih del, esejev, razprav in razprav, predvsem tudi njegovo ogromno literarno informativno delo na področju tedaj še malo znanih in težko dostopnih kultur, bi to delo samo zadoščalo za izčrpanje energij marsikaterega življenja. Razširil je svoje obzorje, kolikor mu je bilo mogoče, in obenem sprožil energijo cele legije ljudi in ji nakazal smer dela. Če govorimo danes o svetovnih problemih, če so se cilji dela in ureditve prenesli iz ozkega kroga države in naroda na vse človeštvo, brez razlike rase in starosti, je bil vsestranski interes ljudi Goethejeve vrste prav gotovo trdna miselna osnova za bodoče dni.

Če bi naš čas ne imel v njem drugega kot sliko in spomin brez-pogojne želje po napredku, po širjenju obzorja, nepremagljivo, žarečo delavnost, bi ne bilo brez smisla spominjati se njegove eksistence.

Njegovo umetniško delo je in bo mogoče ocenjevati vedno le z estetskimi kriteriji, ki bodo slej ko prej morali nuditi rezultate, vsaj približno take, kot so ugotovljeni danes. Da se je približal — kljub temu, da nje-

govo delo obsega celo vrsto slabših stvari — idealni možnosti človeškega ustvarjanja, da je mojster in tvorec jezika, da je globok poznavalec človeške duševnosti in življenja, da je velik oblikovalec, to mu bo težko kdo odrekal. Ugovarjal mu bo že marsikdo pri sprejemanju najrazličnejših delokrogov, dasi bo njegovo žilavost in težaško opravljanje poslov moral priznavati. A če se bo kdo ozrl na človeka, tedaj bo ugovor najjačji: bil je amoralen, konservativen, nepristopen in hladen, dà, bil je celo zaviratelj naravnih tokov in rasti duhovnega življenja Nemčije.

„Ich musste meinem Herzen folgen und führte es mich in Tod und Verdammnis“, je napisala Carolina Schlegel in s tem izrazila morda navidez paradokсно stvar. Težje je slediti sebi in premagovati ovire, ki jih stavi okolica in konvencija, težje je, biti zvest sebi, zakonom svoje notranje rasti, težnjam svojega duha in srca, kakor pa živeti v miru in milosti ljudi. Preko svojih okvirov, preko utesnjujočih običajev in predsodkov so zrasli vedno bolj pogumni in bolj zvesti ljudje. Odnosi med ljudmi so čudni, končno vedno nepreračunljivi, morda celo nepregledni. Težko jim je določiti mejo in dalekosežnost, težko jih je opredeliti; prav tako je težko določiti vsa ona sozvočja, ki so možna pri enem samem tonu, težko je tudi določiti vrsto vseh alikvotnih tonov, ki tudi zvene, čeprav poje en sam ton.

V Goethejevem političnem naziranju navajajo predvsem njegov odpor proti revoluciji, njegovo dvorjanstvo, njegove nazore o vodstvu naroda in države. Pred vprašanjem revolucije kljub priznavanju vseh njenih rezultatov stoji sleherni človek prav za prav brez razlage, nihče ne more do dna raztolmačiti vse tragičnosti prerajanja človeške družbe, vse težke borbe za zmago kake nove ideje. Če kdo veruje v veličino človeškega duha, mu je to dvakrat bolj pereče in bolj boleče vprašanje. Nevredna mu je brezprimerna razdivjanost instinktov, strašna brutalnost takih peripetij.

Goethe je bil „eksclenca“ — bil je človek, ki je nosil do vratu zapeto suknjo, in malo komu se je posrečilo prodreti preko ledenega oklepa, s katerim je Goethe nastopal pred svetom. Dober psiholog si bo take stvari pač raztolmačil iz zakona samoohranitve in le kratkovidni bo gledal v tem bog ve kako dostojanstvenost, hladnost in oholost. Očitna je Goethejeva skrajna senzibilnost v vsem njegovem umetniškem delu. Čim finejši je instrument, tem občutljivejši je in tem bolj ga čuvamo pred pretresljaji in neugodnimi vplivi. Tudi virtuozova roka je včasih preveč trda in neusmiljena. — Natura sama skrbi za ravnotežje, skrbi za ohranitev nežnih, subtilnih organov, in če je bil Goethe res „eksclenca“, je bil to čisto instinktivno, brez hladnosti, nadutosti in prezir-

ljivosti. Njegov nastop je bil morda često krivičen prav zaradi tega, toda ohol prav gotovo ni bil nikoli. Schillerjev primer je najbolj jasen. Vsak nov človek je bil zanj bolečina, ki je vedno znova zahtevala neusmiljenega rovarjenja po lastnih katakombah.

Doma in v Weimarju je Goetheja obdajala politična atmosfera, ki je bila našemu in morda tudi tedanjemu času vse prej kot sorodna. Prav gotovo problem zanj in za njegovo okolico v nekem smislu ni bil tako pereč kot za nas, dà, bil je celo neprijeten. (Politisch Lied, ein garstig Lied.) Zanj je bil vladarski posel prav taka stroka kot vsaka druga — saj v bistvu tudi je; če pa je Goethe onega, ki ga izvršuje, stavljal izven kroga in kritike ljudi, je to za nas pač res nazadnjaško. Tu je morda iskati ono senco Goethejevega življenja, ki je padala usodno na njegovo pot. Bil je to milje, bila je to družba, ki ga je rodila, oblikovala, sprejela vase in ga često preraščala. Zavedal pa se je Goethe tudi tega, toda bil je težji ta boj, kot bi kdo mislil. Boj z okolico je sploh težji, kot se zavedamo. — „Težave so tam, kjer jih ne iščemo.“ — Rešil se je tega sveta v sebi in delu le s svojo zvezo s Kristijano in z begom. To nasilno sredstvo je bilo edino, ki je rešilo poeta pred predstavo družbe o njem: zanjo je bil le „maître de plaisir“, kot je bilo zabava vse, kar je to odlično, visoko družbo iztrgalo iz dolgočasja. Zanj je bil god ali rojstni dan kake dvorne dame ali kneginje, kaka maskerada prav tak problem kot namen človeškega življenja, kot delo, zanjo je bila osladna priložnostna pesem spretnega verzifikatorja toliko in več kot Marienbadska elegija, kaka improvizirana alegorija več od „Fausta“. Tu je iskati vsega onega, kar je Goethejeva nemoč, čeprav je to često spoznal in pregledal. Če je na njegovo sodbo o stvareh političnega življenja vplivala družba, je to morda še bolj s tem, da je večala njegovo skepso, ki ji je bila fundament lastna slabost.

Trditev, da je kdo zavrl razvoj kake narodnostne skupine, je vedno problematična, tembolj pri javnem delavcu, ki je prav za prav le organ družbe, ki se od slehernega posameznika loči le in edino po intenziteti doživljanja, ki se javlja baš v oblikovanju. Vprašanje je le, ali je bila za Nemčijo sploh možna kaka druga pot, ali bi bila boljša, kot je ta, po kateri hodi? Ali je mogoče, da je nekdo, ki je iz srca kakega naroda zrasel kot Goethe, zaviralec? — Kaj naj bi bil Goethe zavrl? Možno bi bilo, da bi bil bolj pruski kot človeški, bolj sentimentalni kot spoznavajoč, bolj fanatičen kot sproščen, bolj maniriran kot naturen. Njegova misel je do zadnjega razkrojila okolico in jo zopet sintetično združila: bila je velika, verujoča, v bodočnost skupnosti vodeča.

Če proslavljamo Goetheja, prav za prav le sebi izprašujemo vest. Goethe je. To je dejstvo, ki ga hrup jubilejev ne bo prekričal. Ko bodo utihnili vsi glasovi teh dni, bomo v zavesti zmešnjave, nejevere in kaotičnosti našega sodobnega življenja zopet posegli po delu v znamenju vere in veselja, kot so ga poznali možje Goethejeve vrste, v zavesti, da je nujna ureditev tega sveta. Goethejev „Faust“ pa je že davno pred tem časom izpovedal:

„Aus dieser Erde quellen meine Freuden.“

DVAJSJET DNI V EVROPI

J U Š K O Z A K

Kriemhilda in polip. Megle so se vzdignile, solnce je posijalo na renske gorice. Vlažni škrljavecji so se kovinasto lesketali. V širokem jarku je valil Ren kalne vode proti severu, odkoder so veli v soparno ozračje sveži vetrovi in sušili poslednje megle. Na videz padajo bregovi tako simetrično, kakor bi jih zgradila človeška roka. Skozi sotesko so napeljane vse prometne žile. Po levem bregu drsi vlak proti severu, po desnem proti jugu. Ob progah teko ozke ceste, tlakovane s škrljajem. Po sredi plovejo parniki, za vlačilci se skoraj potapljaajo čolni, težko naloženi s premogom. Med zelenjem stoje temne srednjeveške utrdbe. Marsikatero kronišče starinskih stolpov, kjer je nekoč postaval samotni stražar, prepleta zdaj gosti bršljan. Celo sredi struge, kjer valovi zaman izpodjedajo široko skalo, si je bil rokovnjaški vitez postavil trdnjavo, iz katere je prežal na plen, ki mu ga je prinašala voda. Zgodaj spomladi je sredi ceste obstal trubadur. Bila je tišina, da je lahko prisluškoval vetru v mladem zelenju in cvrenju valov. Čutil je utripanje srca, ko se je ozrl v visoko lino, ki jo je odpahnila plavooka, da bi iz temne kamenate videla bele oblake nad pevcem. Takrat je hodila kultura še peš po zemlji. Na obronkih se dvigujejo ponosni plemiški gradovi, spodaj ob vodi pa se družijo hišice v mala mesta, ki so do danes ohranila mestno obzidje in stražne stolpe. Soteska je vsa odeta v zelenje in radost. Po bregovih se solnči vinska trta, med sočnimi travami zore temne višnje, ob hišah bohota škrlatno cvetje. Kakor starodavni kapelici stojita ob cesti Bacharach in St. Goar.

Med Mainzom in Kölnom, nekako v sredini, se z visokega parobka razgleduje Germanija proti Strassburgu in štiti z iztegnjeno roko renske bregove. Kip je patetičen in neokusen, izklesala ga je pruska roka ter ga simbolično postavila na skalo, odkoder lahko grozi Parizu in vsej

Franciji. Kruto resničen patos v moderni zgodovini. Rdeči kardinal je tik pred smrtjo s krvjo podpisal testament, da je Ren delil Galijo od Germanije. Ludovik XIV. je dobro razumel kardinalove besede in je vedel, da bo po razpadu katoliškega španskega imperija nastala viharna borba za dediščino. Ker ni fevdalno plemstvo doživljalo nujnosti mlade nacionalne države, je pričel samovlastno, v imenu Države ustvarjati Franciji zgodovino. Habsburžana je ostra politična poteza sicer zasklelela, toda nemška politika je bila zmes raznolikih koristi. Renske province, ki še danes ne čutijo s severom, so od nekdanj živlele samostojno življenje. Na meji, kjer se stapljata dve kulturi in je francoska vplivnejša, so se razvijale individualistične težnje, katere je sever srdito opazoval celo po svetovni vojni. „Fest steht die Wacht am Rhein!“ Šele severni Nmec si je z vsem sentimentom osvojil romantično poezijo renskih bregov in stari niebelunški mitos je postal simbol novega nemškega nacionalizma. Trdijo, da je v dneh prebujenja Wagner na povratku iz pregnanstva ob Renu jokaje prisegal zvestobo Nemčiji. Toda Bismarck je romantični lok močno prenapel in je sredi Pariza oznanil svetu nemški imperializem. Na Siegfriedovi črti so Niebelungi izročili cesarski meč, toda mitos živi in Kriemhilda je maščevalna . . .

Polagoma so se megle razpršile, redki beli oblaki plovejo proti jugu. Visoko je mlečnato nebo nad nizkimi holmi. V vozu sveži dražljivi vonj kolonjske vode jutrnje razpoloženje. Ob oknih se gnetejo mladi ljudje, starejši žulijo slabe cigare. Bregovi se na obeh straneh ponižujejo, vlak križa cesto. Dolg sprevod prihaja nasproti. Pred zaporo se ustavi, rdeče zastave plapolajo v vetru. Socialistična organizacija je priredila nedeljski izlet. Veterani stranke nosijo nahrbtnike, ženske vodijo otroke. Molče upirajo oči v vlak, obrazi pričajo o urejenem življenju. Veselje nekdanje mlade revolucionarne organizacije je ugasnilo. Stare bojne svetinje čuvajo danes meščanstvu demokracijo. Štirinajstega leta so rdeči prapori obledeli, izdan je bil razred, ki je pričel izgubljati vero v raj na zemlji. Prevarane množice so se zgrnile pod novimi zastavami, in sinovi veteranov prelivajo v Porenju in nemških mestih kri za novo vero, za nov evangelij, kateremu je že Marxov prijatelj Heine zapel ob Renu predgovor:

Ein neues Lied, ein besseres Lied,
O Freunde, will ich euch dichten!
Wir wollen hier auf Erden schon
Das Himmelreich errichten.

Mladina v vlaku se sklanja skozi okno. Zardeli in cvetoči obrazi so razgreti ter se izzivalno posmehujejo. Vlak brzi, zadaj se čuje koračnica,

nekdo pri oknu je zaklical: Hitler hoch! Trenutno sta se srečala dva svetova. Kam bi uvrstil zastavne, čvrste mladeniče? Obleka več ne razodeva poklica, telesa so napeta od zdravja. Tudi v porenskih provincah je diktator razpihal žerjavico. Obraz moža je znan. Bojna čelada je potisnjena globoko na oči, brke si je gizdalinsko pristrigel. Sirova volja se oslanja na vojaško pokorščino. In vendar je videti, da ga peče zavist, ker mu narava ni ustvarila cezarskega izraza. Kadar sname čelado in premišlja pred zrcalom govore, se mu oči morda trudno ustavijo na sebi, v srcu se oglašča dvom pred lastno podobo, zdi se smešen in se zmede pred dejanjem. Šele pred množico, ki išče opore v ideoloških dogmah ter pričakuje dejanj, se zopet predrami domišljija, da veruje v svoje poslanstvo. Ni čuda, da pišejo in razglablajo o možu, zakaj okleva pred zadnjim korakom, čeprav so mu pokorne tako številne množice, kakor že dolgo niso bile samovlastni osebnosti. Evropa se vznemirja ob tej zagonetni igri.

V kotu pri oknu je postaren človek spustil časopis. Prerekanje mladih ljudi ga je zmotilo, da se je zagledal. Težko je opisati pogled, ki je vzbudil čuden, nedoločen vtis. Na tolstem licu ni zadržela niti mišica, oči so se kovinasto svetile. Širina zemlje se je zrcalila v njegovem jeklenem miru. Že prejšnji dan sem srečaval v vlaku, na ulici, v krčmi ta pogled, ki me je pričel vznemirjati, ker ga nikakor nisem mogel zajeti. Nenadno pa se mi je prikazala čudna podoba. Pod negibno gladino dozdevnega miru so v tem ljudstvu prikrite globine brezobzirne nacionalne volje, in v teh globinah preži nekje ogromen polip, ki steguje in krči svoje lovke.

Serafitske orgle. Soteska se je odprla v zeleno ravan. Na obzorju tonejo nizki valovi zemlje, po sredi se vije bleščeči Ren. Mogočna žila Evrope utripa na odprti zemlji.

Nekatere zemlje imajo čudno usodo, da se ne morejo nikoli umiriti. Kakor mravlje so si evropski narodi že v prvih dneh odkrili naravna vrata, skozi katera se gnetejo od severa proti jugu, od vzhoda proti zahodu. Za te prehodne zemlje se pravdajo sosedje, rasne kulture se prelivajo na njih, in sojeno jim je, da vzbujajo večno poželenje. Priroda pa je dolila grenki usodi ter jim ustvarila krasotno obličje. Ali niso podobne lepim ženam, ki se ne morejo prikriti, ki ljubijo in so nezveste, ker je najgloblja ljubezen le vase uprta? Lirika? Slovencu je težko brez lirike.

Morda pa večni nemir oživlja raso in krepi življenjsko silo? Nenehno valovanje pogloblja čustveno življenje, ki se prerado nagiba k mističnemu združevanju neba in zemlje.

Skorajda vsi evropski in celo azijski narodi so se že borili in umirali na renskih bregovih. Skozi sotesko so se valile hunske tolpe, brzele so rimske legije, v njej so ječali frankovski in germanski ranjenci k svojemu Bogu. Na dnu pod valovi počivajo Francozi, Nemci, Angleži, plavolasi Švedi, Rusi, oholi Španci, ob njih Zuavi in Indijci. Širne renske vode so postale grob ljudstev. Naših zemljanov ni med njimi. Toda v pestre romarske procesije so se uvrščali tudi Slovenci. Ne z mečem, z molkom in s culo je hodil slovenski romar med zelenimi goricami, pod mračnimi srednjeveškimi zidovi se je glasila ponižna pesem: „Marija, k tebi uboge reve“. Morda je vendarle kje ohranjeno kako pismo slovenskega romarja, ki z okorno besedo odkriva svoja občutja. Marsikdaj so opazovanja, ki jih ni okužila nobena vednost, zanimivejša od literarnih.

Visoko nad mestnimi hišami se v blestečem ozračju prikazujeta mogočna stolpa kölnske katedrale. Vlaku grmi čez mostove, preskakuje tirnice, zavija ob nadstropjih med počrnelimi, sajastimi stenami. Posteljina se zrači na oknih, kuharice stoje pri štedilnikih, meščan si zapenja srajco pred ogledalom. Zvonovi bobne in vabijo k službi božji. Sredi mesta se ustavi upehani stroj.

Od vseh plati hite ljudje v katedralo. Na tesnem prostoru se mora človek venomer sklanjati nazaj, da se lahko ozira ob stebrovju navzgor. Umetna, kamnita zgradba se pne v višine, da je solnce ne more oblitati. Toda drzni zalet se je ponesrečil. Ogromni skladi, ki se šele v zvoniku sproščajo od zemeljske teže, pritiskajo človeka ob tla, da stopa v božji hram ponižan do prahu.

Pripadnost zapadnemu kulturnemu območju in sprejemljivost ljudstva sta ustvarili vse pogoje, da je v Porenju že v zgodnjem srednjem veku vzplamtel ogenj nemškega katolicizma. Teokratska gospodstva v fevdalni dobi potrjujejo, kako mogočno je zajela te dežele poetična ideja nebeškega kraljestva na zemlji. Cerkveni knezi so v Wormsu, Bonnu, Mainzu, Trierju, Aachnu in Kölnu v škrlatu in oblakih kadila blagoslavljali križarje, ki so z mečem poveličevali Inocencovo idejo o božjem namestniku in fevdalnem gospodu vseh vladarjev. Sijaj posameznih mest je s časom obledel, visoko nad ljudskimi domovi pa se dvigujejo romanske in gotske katedrale, davne priče globokemu doživljanju novega svetovnega nazora. Porenje je do današnjih dni očuvalo versko obličje.

Obiski nemških cerkva so v nedeljo zjutraj težavni. Italijanskega vernika ne moti ogledovanje. Pred svojim oltarjem se zataplja v molitev in se ne meni za tujca. Nemška soseska pa je stroga, kadar je zbrana k pobožnosti. Za vrati stoji čuvaj. Oblečen je v rdečo haljo, v rokah

drži mogočno palico in pazi venomer, da bi radovednež ne motil vernikov.

V cerkvenih vežah so obešeni sporedi svečanosti, oglasi organizacij, nabožnih glasbenih in gledaliških predstav. Čuti se, da je organizacija močna in delavna. Zunaj v predmestju preseneča število mladeničev, prihajajočih iz okolice. Obrazi so resni in zdravi, hranijo se dobro, slabotnih skoraj ni med njimi. Poslušal sem sklepno pesem. Glasovi so bili hrapavi in slabo ubrani, melodija je izražala voljo, ne čuvstva. Pojejo bojevniki nove akcije. Žarišče je stari Köln.

Kako drugače je pela soseska pred leti v Tolminu. Zbrala se je v svetišču, kakor so se družili prvi kristjani v katakombah. Človeška srca so zamaknjena slavila Odrešenika, mogočna pesem je prosila blagoslova in stanovitnosti pred preganjalci. Poslušal sem to pesem v tistih dneh, ko je cerkveni poglavar sprejel svojo državo iz rok posvetnega vladarja.

Cerkev je pričela po svetovni vojni zopet združevati in vabiti. V sv. Apostolih so poslikana okna v kubističnem stilu. Skrajni kubistični levičar je prepredel stene in oboke pri sv. Petru s simboličnimi liki ter jih opremil z napismi, ki razlagajo težko umevno simboliko. Očem je kompozicija v nežno zeleni in rjavi barvi prijetna, toda nihče bi ne mogel brez dekorativnih napisov uganiti, kaj je hotel slikar upodobiti. Morda je poskušal posnemati starokrščansko ornamentiko, toda mrtvi liki izpričujejo pač le neuspeli poskus intelektualističnega hotenja. V St. Mechternu se vsled strogega nadzorstva nisem mogel preriniti med množico. Že prvi pogled na živo poslikane stene me je preveril, da je barvite svetopisemske prikaze ustvarjala navdahnjena fantazija. Simbolični prividi v drznih kompozicijah Stvarjenja izražajo nebrzdani polet elementarne sile. V živih in težkih barvah plamti slikarjevo občutje, ki raste iz dekorativnega v umetniško doživljanje. Tone Kralj je bolj liričen, toda njegovih slik po tihih cerkvicah v Primorju sem se na kölnskih ulicah z veseljem spominjal.

Solčni mir je prevejal ulice, po katerih smo se vračali h katedrali. Janez Maria Farina me zaradi nedeljskega počitka ni mogel tolikanj vznemirjati z reklamo svoje dišeče vode, kakor nekoč Dostojevskega, da je vznejevoljen pobegnil iz mesta. Ljudje so živahni in vedri, vzdušje zapadnih mest je tod oblikovalo življenje.

Opoldansko solnce je pripekalo na izpraznjenem trgu pred vzornim velikanom nemške gotike. Dostojevskij je že v mladosti sanjal o katedrali. Ko se je na potovanju v London ustavil v Kölnu, ga je njena načičkanost razočarala. Zaničljivo jo primerja z galanterijsko robo, kakršno kupujejo za obtežilnike na pisalnik. Kdo vedi, kaj ga je pre-

motilo, da se na povratku patetično, „na kolenih“ opravičuje, ker se že prvič ni priklonil pred umetnino do tal. In vendar je medtem že gledal francoske katedrale. Kölnska je bila dozidana šele v devetnajstem stoletju, ne več po prvotnih načrtih. Danes je prostor naokoli tako utesnjen, da oko ne more objeti višine. Suhoparni akademski duh je poskušal ustvariti analizo gotske vertikale. Nemški umetnostni zgodovinarji hvalijo na njej, da se v pretehtani in strogi stilni skladnosti ne javljajo niti sence kakih slučajnostnih domislekov. Besede, ki ne povedo ničesar. Preobložena zunanost pogreša tajne harmonije, ki bi človeka prevzela. V zračni notranjosti se duh ne more zbrati, fantazija ne zaživi v čaru svete tišine. Žarka svetloba lije v nemelodični prostor, kjer ni koticčka, kamor bi se duša zatekla pred vnanjim šumom ter se zamaknila v molitvi. Tako daleč je do neba in do oltarja, da bi človek lahko zašel v marmornatem gozdu in izgrešil pot do Boga. Ko sem jo zapuščal z neutешenimi čuvstvi, sem se ozrl izpred oltarja, od desne strani na slopovje. Gole stene so izginile za belim stebrovjem, ki se je strnilo v podobo mogočnih serafitskih orgel. Zdelo se mi je, da vsak hip zadoni slavilna pesem. Toda te orgle so le še abstrakcija tiste arhitekture, ki je v najdrznejšem zanosu poveličala idejo Njegove vse-mogočnosti.

Na stopnicah, kjer je nekoč počival slovenski romar, utrujen in prevzet, so se mi rodile čudne misli. Moderne podobe v St. Mechternu in v sv. Apostolih me tako kakor vznesena idejnost pozne gotike niso mogle uveriti, da bi morali biti mojstri verni katoliki. Prepričan pa sem, da so bili graditelji prvih romanskih in gotskih katedral, ki so se pričele dvigati v dobi kolektivnega svetovnega nazora, bogaboječi verniki. Očitni znaki pa pričajo, da poskuša v današnjih dneh, ko zmaguje novi kolektivistični nazor, moderna katoliška akcija združiti duhove v novem katoliškem univerzalizmu, v občestvu vseh, ki v idealističnem hrepenenju streme k lepoti in resnici. (Dalje prihodnjič.)

ŽIVLJENJE V ZATONU

M I Š K O K R A N J E C

Po vsej ravnini držita dve prostrani cesti in se naposled združita v eno, kjer se svet stisne. Ravni, prašni med zelenimi polji. Brzobjavni drogovci gredo zvesto z njima, kantoni s številkami, drevje na obeh straneh, ključene loške hruške in jabolane, ki rode trpek sad; murve in črešnje, ki se zanje brigajo edino otroci in škorci. Na obe strani pa so polja,

njive in travniki, vmes gozdovi, pa vse razdeljeno in urejeno, kolci, ki jih delijo, ravni, kakor cesta, poljske poti. In daleč od ceste so pomaknjene vasi, kmečke hiše, majhne in tesne, kakor bi jih bilo sram kazati svojo skromnost svetu. Po cestah so vendar nekdanj drdrale kočije, vozniki v livreh so sedeli spredaj. Zato ob cestah ni bilo vasi, ni bilo ljudi, kmetov. Ob cestah stoji samo tu pa tam grad, v velikem parku, jagnedi tvorijo drevored. Življenje gradov je bilo vse drugačno nekoč. Ali danes stojijo samo kot spomin na nekdanjo slavo in lepoto. Danes ni več tistega življenja in po cestah ne drdrajo kočije; avtomobili dvigujejo prah, vozniki dremljejo na kolah. Življenje se je odmaknilo daleč in se ne prikaže več. Če pa že pride, pride tiho. In kmet se ne odkrije spoštljivo, temveč gleda radovedno, kakor spomin na nekdanje dni.

Tisto življenje je šlo mimo, ali pa se je odmaknilo svetu in v sanjah na lepše čase umira. Živi tiho, brez hrupa, samo z enim edinim nasmehom, z ironijo na ustnih, ki pa se vendar nihče ne zmeni zanjo. Je kakor grenka jagoda, ki nihče ne seže po njej. Tako bo odpadla na zemljo.

Odmaknilo se je tisto življenje svetu, v samoto, in čaka. Čaka —; vstajenja? Težko; čaka prej tihe smrti in tihega sožalja.

Srečal sem se z njim pred letom. Vroč poletje je bilo in sem lovil ribe. Rib je polno v raznih rokavih Mure, v strugah, ki so ostale od nekdanj. Ostriži, lini, ščuke, klenci; največ je pač androg, ki tudi rade primejo za trnek. Seveda so vse vode v najemu in jih lahko loviš le skrivaj sede v grmovju. Pa poleti itak ni nikogar, da bi te preganjal. S kmeti, ki so imeli najemnino teh strug, sem se pač dogovoril, da sem smel svobodno loviti. Nisem se pa dogovoril z ondotnim gozdarjem, po čigar gozdu je tudi nekaj teh zaostalih strug. In zato je razumljivo, da sva se začudeno spogledala, ko sva se srečala. Kot gozdar se je obnašal zelo oblastno in me je celo po imenu povprašal, a sem se mu lepo zlagal, da ne bo nikakega spora. Zdi se mi, da je že tedaj posumil, da mu nisem povedal resnice, vendar ni rekel ničesar.

„To je vendar grofovski ribnik“, je dejal, pa se je motil, če je mislil, da imam kako spoštovanje pred to besedo, ki danes niti kmetom ni več posebno sveta.

Ko pa me je našel drugikrat med grmovjem, se je malce z zaničevanjem ustavil pri meni.

„Zadnjič ste mi lagali“, je dejal.

Ni me presenetil, zakaj odgovoril sem mu povsem ravnodušno:

„Da —.“

Nekaj časa je pomolčal, šele potem je rekel:

„Zakaj ste lagali?“

Zdaj pa se mi ni zdelo, da bi odgovarjal. Razumel je.

„In ste mislili, da vam verjamem?“

„Ne —.“ Povedal sem mu, da je včasih preveč oblasten in takim ljudem vedno tako odgovarjam. Pa on tedaj ni mislil na to, kakor da ne bi bil slišal, temveč mi je povedal, da me zdaj pozna. Povprašal je pri kmetih po meni. Govorili so pred nedavnim v družbi o meni in me tudi nihče ni poznal, razen neke učiteljice, ki se je peljala z mano v vlaku, ko je šla v službo v te kraje. Ni vedela, da sem tu doma in je jokala vpricho mene, češ, v kakšne kraje jo pošiljajo in med kakšne ljudi. — Želijo, da bi jih v nedeljo obiskal in me bo predstavil vsej družbi. Je solidna družba in inteligentni ljudje.

Tudi svoji gospoj mami je pravil o meni in se je zelo zanimala zame. Želi, da bi tudi njo obiskal, kadar pridem. Ona sicer ne zahaja v družbo, vendar se za vse zelo zanima.

Pa mene ni niti malo zanimalo in mikalo, da bi jih obiskoval in sem se celo ogibal, da bi se srečal z njimi. Rajši sem ribaril ob vodah, daleč od sveta, kjer so samo vodne ptice včasih kričale.

Česar pa sam nisem hotel, je napravil slučaj.

Ko sem vročega poletnega dne zašel daleč za gozd, prav v divji kraj, kamor redko zanese pot človeka, se je za mano močno zaoblačilo, česar v gostem gozdu nisem opazil, dokler ni oddaleč začelo votlo grmeti. Kljub temu nisem šel, ko bi še lahko pobegnili v kakšno mlinarsko koč, ki jih je pol ure od tam mnogo. — Nekaj čudovitega je v takih trenutkih v naravi. Kako uro pred nevihto. Solnce, ki je visoko na nebu, žge, da trava gori pod njim. Ptica ni slišati; vse, kakor bi umrlo. Samo včasih morda krič preplašene živali, če se jastreb spusti izpod neba nenadoma nanjo. Voda je nekam mirna in temno sinja. Samo ribe skačejo nad površje za mušicami, divje kokoškice se kličejo in v trstju poje trsteni vrabec. V vsem pa je vendar neki čuden pokoj, in je v njem skoraj nekoliko groze. Drevje miruje, samo listje jagnedov se še obrača slabotno in pojemajoče. In morda kje daleč po cesti ropotajo kola, leno in mrtvo.

In preden sem se odločil, ali bi šel k mlinom ali bi ostal, se je narava zganila, vrhovi dreves so se nagnili, lastovice je zanašalo po zraku, daleč zadaj je šumel gozd zamolklo in strahotno je ječalo drevje. Naposled sem vendar moral iskati zavetja. In drugam ni kazalo kakor v gozdarjevo hišo, komaj deset minut oddaljeno. Prve kaplje so padale in udarjale po listju, dočim je na tla redko katera padla.

Sredi loga stoji nizek, prostran dom, na eni strani ves porasel z bršljanom. Mimo vodi cesta, ki se tostran prekine v gozdu, onstran pa se spoji z glavno. Drevje raste prav do plota in poleti se stezajo preko njega hmelj, slak in koprive. Sèm redkokdaj solnce posije, komaj v poletnih popoldnevih, ko se dvigne nad drevje. Pa še tedaj je tu prijeten hlad. Tudi vetrov ni tu, samo šumljanje dreves. Sicer pa je tu vedno tajinstven pokoj, prepleten samo s petjem ptic. Redkokdaj priropotajo mimo kola; ta ropot odмира po malem med drevjem. Pozimi se oglašajo ves dan udarci sekir, ko kmetje sekajo drva; debela padajo s truščem. Vsako zimo gre to po gozdu naprej in morda se v sto letih enkrat približa hiši, pa gre dalje. Drugo leto že rase mlado drevje. — Poletja so skoraj romantična, prepletena s pesmijo ptic od vseh strani. Tu je varen dom. Na jesen pa se umaknejo na jug in pozimi je v tej tihoti skoraj nekoliko groze. Drevje poka, suhe veje se lomijo pod snegom in padajo. Detlji kljuvajo po deblih. Včasih se kje zbudi kak klic in preseka samoto, nato pa zamre med drevjem. Ob mrzlih dneh zamuka kje jelen, ki je zašel sem z Madžarskega, kakor bi iskal družbe. Potem zalaja pes, ko ga prebudi ta krik. Lisice čakajo blizu domov noči in se kradejo okoli kurnikov. — Vse večere pa prihaja sèm samo šumenje Mure. Ob tihih večerih je kot pesem, ki pa vendar ne veš, kaj pripoveduje. V januarju zamrzne in je vse večere tiho, dokler se proti koncu februarja ne pretrga led, ki se rine po strugi z grozotnim škripanjem in pokanjem. Pa to je tedaj, ko prvi jug potegne in je prvo solnce.

Sèm sem torej zašel, da bi vedril in počakal, da preneha dež. Do doma je daleč in ni vmes nikjer niti hiše niti gozda, če bi dež ne prenehal. Psa sta ležala na postenju in sta komaj dvignila glavi, ko sem prišel. Sedel sem na klop ob steni, ki je bila narejena za težake, in gledal oblake, ki jih je veter nosil od zapada proti jugu. Drevje se je upogibalo in listje je šumelo, po gozdu je bučal vihar, nato pa se je vliil dež. Po dvorišču se je pretakala umazana voda, kure so bežale na skedenj izpod kukurčnjakov, kjer je bilo le zasilno zavetje. Dasi se je silovito bliskalo in so udarjale strele, je v hlevu kljub temu včasih zakričal hlapec nad živino. Naš kmet se seveda ob takih prilikah pobožno križa in gleda po polju, ali morda ne pada toča, ali ne meče veter bilja po tleh.

Dekla, ki je prišla iz kuhinje in brundala pesem, se je komaj ozrla po meni. Tu so pač često vedrili ljudje, kmetje iz vasi in drugi, ki jih je zalotila nevihta, ne da bi jih kdo kaj vprašal. In bilo mi je prav, da se tudi zame ni nihče brigal. Gledal sem po prostranem dvorišču, kjer se je nabirala deževnica. Vse je ležalo razmetano. Težaki, ki so prihajali na

delo, so pač včasih pospravili, toda že naslednjega dne je bilo vse kot prej. Pri plotu so ležali kupi drv, dalje so stali trije kukurčnjaki, v enem še do polovice vlati, v drugem kocenjë. Nekaj panjev je stalo pod utico. Bogastvo je pač bilo tu, ali nikomur ni prinašalo blagoslova.

Pa sem se motil, če sem mislil, da se ne bo nihče zanimal zame. Dekla, ki se je vračala v kuhinjo, se je tudi zdaj ozrla po meni. Menda je povedala v sobi, zakaj čez čas je prišlo pred vrata neko staro žensko bitje s čudovito čepico na glavi. Ženska je zmetala nekaj drobtin piščancem, ki so se stiskali k steni. Šele nato je opazila mene in me gledala, ko sem držal ribe, ki sem jih imel na paličico nanizane in jih namakal v deževnici.

„Slaba freme“, je rekla.

Govorila je, kakor govorijo vsi tujci naš jezik, zlasti Madžari, ki ne delajo nikakih razlik v spolih. Tudi izgovarjava ji je bila okorna in trda.

„Slabo“, sem pritrtil. „Le da bi prenehal dež.“

Potem je gledala po dvorišču in klicala kure, ki so se stiskale pod kukuričnjake, pa jih je močil dež. Šele potem se je obrnila spet do mene.

„Ali imate daleč domov?“ Povedal sem ji, kam.

„V P—?“ je ponovila.

„Da.“

Tudi zdaj je pomolčala. To je delala menda po vsakem odgovoru, vpraševala v presledkih in kakor bi potem premišljala o tem, kar je zvedela.

„Niste vi I. —?“

„Sem —.“

Po enako dolgem premoru kot prej je nadaljevala:

„Spominjam se. Moj sin mi je pravil o vas. Vse mi je povedal. Tudi vas je povabil k nam, pa niste prišli —.“

Nekaj sem se izgovarjal, česar pa menda ni razumela. Tudi ni več vpraševala ničesar, temveč se je obrnila in tiho odšla nazaj v sobo, ne da bi se še zmenila zame.

Malo sem se ironično nasmehnil, ko sem pomislil, da se to bitje še zanima za svet, da se je zanimalo celo zame, kakor mi je povedal njen sin.

Do takrat se še nisem srečal z njo in sem jo poznal edino po tem, kar so mi kmetje pravili o njej. Naši kmetje ne spadajo pod tisti okoliš, vendar poznajo večino ljudi v vsem tem okraju in mnogo vedo povedati zlasti o vsaki važnejši osebi.

Bila je to nekoč visoka, lepa ženska. Svojega moža je menda zaničevala vse življenje, dasi se nista kregala. Toda gospoda se menda ne kregajo med sabo, če se ne razumejo. On je bil pač gozdar in se je vse dni otepal s kmeti kot kmetje z živino. Le da ti pazijo nanjo, dočim on nanje ni mnogo pazil. — Ona je bila pa iz visoke rodbine sicer obubožanih grofov, že na pol pomeščanjenih, vendar se je čutila nad njim, ki ni mogel izkazati visokega rodu. Kako, da ga je vendarle vzela, je težko reči. Po njihovi pameti se je poročila ž njim zaradi denarja (in ker je bila še kruha lačna). Kakorkoli, vzela ga je. Toda do poroke je prišlo prav po romantični poti. Živelii so v glavnem mestu. Njeni dve sestri sta bili že poročeni, sicer ne z grofi, vendar zelo ugodno, ona pa je bila najmlajša in priznana lepotica. Oficirji so jo neprestano oblegali in okoli nje so se pletle afere. — Njen poznejši mož je šel vsako leto enkrat v glavno mesto in ob taki priliki se je nekoč srečal z njo. No, on ni bil vajen ponašanja in se je prvi trenutek zaljubil v njo ter jo prosil za roko. Zaradi nje se je celo dvakrat dvobojeval, kar je srečno preстал in nekoliko prestrašil družbo okoli nje, ker so padali v boju z njim najboljši borilci. In tako je nekega dne prišla z njim. — Vendar je bilo njeno življenje nekoliko zagrenjeno. Ne da bi ji česa manjkalo, celo družbo je našla, in to visoko družbo po gradovih, kamor je imela vedno dostop. Mož ji je redil dva belca ter imel kočijaža samo zaradi nje. In kdaj pa kdaj je v pomladni ali v poletni popoldan, ko je aristokracija prišla v provinco, drdrala lepa, bleščéča kočija po prostrani cesti med zelenimi njivami v jug ali na sever. In kočijaž je sedel spredaj visoko kot kip, oblečen v pisano elegantno livrejo s svetlimi zaponkami.

Še med vojno je tako potovala. Pravili so, da je imela polno ljubezenskih zgodb. In celo, da sin ni bil možev. Tega otroka — edinega — je imela v poznih letih in ga je dala v šolo v glavno mesto in se vsako leto enkrat peljala k njemu. Mož je seveda bil doma in se otepal s težaki, ki so mu pa vendar množili bogastvo. Pozimi je on na primer že ob osmih prihajal iz gozda, ves blaten in moker, dočim je ona šele proti poldnevu vstajala in si urejala toaleta. Še če je kdo prišel v obiske, ga ni bilo doma. Zgodilo pa se je, da je včasih zašel v vas in popival z uglednejšimi kmeti po dva dni, ne da bi bil šel domov. Po vojni žena ni hodila nikamor več, vendar ga ni nehala zaničevati, dasi to njega ni vznemirjalo. — A kakorkoli, nekega dne so ga našli v gozdu mrtvega. Sprva so osumili kmete zlasti ker so hodili roparsko streljat v njegov gozd, in jih prijeli. Orožniki so jih vodili v trume povezane in jih pretepali. Komisija pa je dognala, da se je sam ustrelil. Vzrok smrti pa je ostal neznan. Morda bi bila ona vedela kaj povedati, toda njena usta so

molčala, še njegovega imena niso izpregovorila. — Malo prej se je bil vrnil sin, ki je takoj nadaljeval kot gozdar po očetu. Ona od tedaj ni zapustila gozda.

Vse to so pravili seveda kmetje. Koliko je res, ostane vendarle svetu prikrito, ker ni nikogar, ki bi potrdil.

Ko sem se tedaj srečal z njo, je bila to ženska kakih šestdesetih let, s starikavim, utrujenim obrazom, ki ni bogve kaj pričal o nekdanji lepoti. Oblečena je bila kakor so oblečene po mestih še stare dame, ki so igrale nekoč visoko vlogo, od česar pa ni ostalo drugega kot neka posebnost v obleki in v obnašanju, za nas skoro smešna. Življenje je šlo mimo njih in je v zatonu. Tu, daleč od sveta, zaprta v samoto, kamor redko zaide človeška noga, tu nemoteno sanja o nekdanjih dneh, medtem ko je šel čas naprej.

V tem me je presenetila dekla, ki mi je prišla povedat, da „milostljiva želijo“, naj pridem k njim v sobo.

„V sobo —“, sem pomislil.

„Da —.“

„Pa sem moker.“

„Milostljiva želijo.“ S tem je menda hotela povedati, da se mora zgoditi, kar „milostljiva“ želi. Naposled ne vem, kaj me je gnalo, da bi jo videl od bliže. Morda radovednost, ko sem bil tolikanj slišal o njej; kakor gre človek z zanimanjem gledat kakšen zgodovinski spomenik iz preteklosti, do katerega nima ne sovraštva ne ljubezni, ker je brez moči, ker je pač samo spomenik.

Dekla mi je odprla vrata in me spustila v sobo.

V sobi je bil mrak, deloma od oblačnega neba in zaradi gozda, ki je segal skoraj do oken, ki so bila vrhu tega zagrnjena s težkimi dragocenimi zavesami.

Priklonil sem se, dasi nje same nisem opazil v somraku; šele potem sem dognal, da sem se priklonil v pravo smer.

Sedela je ob strani v naslanjaču, ne da bi se ganila, in me gledala. Opazovala me je molče, ne da bi izpregovorila besedo. Njene oči so bile žive in jasne. In že tedaj sem pomislil, da so te oči bile morda nekoč v resnici mikavne; in zdaj, ko je umiralo telo, oči vendar niso hotele umreti.

Prav tedaj, ko se mi je pričelo zdeti njeno obnašanje prisiljeno, prav tedaj je izpregovorila, kakor bi vedela, kdaj je čas, da izpregovori. Ta čas je bil natančno preračunan.

„Sedite!“

Vem, da so njene oči pazile na vsako mojo kretinjo, ko sem sedal. Vse njeno vedenje je bilo podobno dobro naštudirani vlogi iz kakšne igre tik pred pokretnim momentom, ko se bo dejanje sprožilo in ga je treba zadržati.

Mimobežno sem premotril sobo samo s kratkim pogledom. Vse je bilo okusno in bogato opremljeno, celo omara s knjigami je stala ob strani. Pohištvo po starem okusu z baročnim pečatom. — Z istim pogledom pa sem se ozrl tudi po njej. Zdaj sem ji videl jasneje v obraz, pa prav tedaj je izpregovorila:

„Vi poznate mojega sina?“

„Slučajno, kolikor je mogoče ob takih prilikah spoznati človeka in kolikor so mi drugi povedali o njem.“

„Ujel vas je, ko ste lovili ribe na našem. To je vendar grofovsko. Lahko bi vas bil prijavil —.“

„No,“ sem dejal, „s tem me ne bi preveč prestrašil.“

Na to ni odgovorila, temveč je molčala spet primeren čas.

„Zakaj niste prišli, ko vas je povabil?“ Njene oči so počivale na meni, ne vprašujoče, temveč mirno, kot bi opazovale.

„Ne hodim rad po obiskih.“

„Bali ste se mene“, je dejala mirno, ne da bi se ji kakšna poteza na obrazu izpremenila, in nadaljevala z malce drugačnim glasom: „K nam prihajajo večkrat kakšne družbe, k njemu seveda, ker jaz sama ne grem med nje. Pozimi so na lovu, poleti se pa kopljejo v reki. — Včasih sem še šla kam, ali zdaj že cela leta ne hodim nikamor. Saj pa tudi ni nikogar. Grofi so se umeknili. Židje so ostali samo po mestih?! In nova gospoda je prišla, sami parastje*. — Vi ste tudi kmet?“

„Da“, sem pritrdil.

„Seveda“, je pohitela. „Saj ste iz vasi. Tod itak ni drugega. No — prej je bilo drugače in je v naši domovini še zdaj tako. — Ali veste, zakaj sem vas povabila k sebi? — Saj so vam menda pravili, da nikogar ne sprejemam?“

„Da —. Vaš sprejem bi si sicer nekoliko razlagal —.“

Videla je, da oklevam, vendar je čakala. Ne vem, ali me je tedaj obšla jeza ali sovrašтво do nje.

„V večjem mestu si človek ogleda živalski vrt, kjer so zveri zaprte; tu na deželi tega ni in smo mi zanimivi dovolj, da si nas visok človek ogleda —. Taki divjaki, na pol inteligentni, na pol kmetje —.“

* Parast (madž.) = kmet.

Njen obraz je ostal miren kakor prej in nisem vedel, ali igra ali je taka v resnici. Tudi se mi je zdelo nesmiselno, da bi igrala.

„Ugajalo mi je,“ je rekla, „da niste prišli, ko vas je povabil —. Kogar povabi, vsakdo rad pride. — Jaz pa sovražim te ljudi. Roko mi poljubljajo s cmufkanjem in se klanjajo. Neki učitelj na priliko se čudovito priklanja. Toliko se prikloni, da bi padel, če se istočasno ne bi tudi nazaj upognil. In neka dama se mi je zadnjič obesila pod roko. Moj Bog, pomislite, kakor bi imela svojo staro mater pri sebi. — In v tej družbi je moj sin. Docela se je že pokmetil. In celo poročiti se misli. Neko učiteljico bo vzel. Lepo vas prosim —! — Pa ga imam vendarle rada. Tak divjak je, sam pravi, da je glog, divji cvetoči glog. — Drugo leto mislim z njim preko meje za nekaj dni. Sestri sem že pisala. Tam ga dostojno poročim. Moj oče je bil vendar grof, visoko ugleden človek; mož res da ni bil tak, vendar se mu ne more očitati, da je bil kdaj parast niti on niti njegovi predniki. — Res da je bil vedno med težaki in je prinašal neprestano tisti neprijetni duh v sobo, vendar se je držal visoko nad njimi in so ga spoštljivo pozdravljali. Kmet se je — na priliko — moral tri korake pred njim ustaviti, kadar je prišel prosit drv ali trave.

„Smrdiš!“ je dejal kateremu. „Kaj si delal doma?“

„Danes sem oral —.“

„Pa včeraj?“

„Včeraj? Gnojnico sem vozil —!“

„In tak pride predme! Domov pojdi, hitro, okoplji se in umij spodobno. Za teden dni pa spet lahko prideš!“

On je znal s kmeti ravnati in so ga spoštovali. Vidite, to je tako potrebno. Nihče si ni upal skrivaj vreči polena na kola v travo, on ga je našel. Kmetje bi vse odnesli. — Ampak, moj sin ni tak. Nič dostojanstvenega nima na sebi. S kmeti popiva. Povabijo ga v gorice in se vozi z njimi v koleslju. Kmetje nimajo posebnega strahu pred njim, v roke jim sega. Ampak, ne mislite, da se je pokmetil. O — v svojem bistvu je aristokrat. Kri se ne izpreminja tako hitro. To je sicer res, da ste vi odpravili aristokracijo, zato pa ste brezpomembni. In vendar smo mi svet, mi imamo kulturo, tisočletno. Ne mislite, da se ne razumem na stvari, moj oče nas je dal izobraziti. Zato sem tudi poslala svojega sina v glavno mesto. Ne, v njem ni umrla naša kri, on je plemenitaš, visokega rodu —.“

Prenehala je. Njene oči so še bolj oživele in je gledala nekam mimo mene. Potem je poklicala deklo.

„Princesi nama kavo“, je naročila.

„Mojega sinu ni danes“, je nadaljevala. „Šel je na upraviteljstvo in ga včasih ni po dva dni. Tam ga poznajo in spoštujejo v družbi. Res da je sicer nekoč napravil neki škandal in celo vpričo grofice, vendar ni prišel ob milost. No — je pač mlad človek. Njegov oče — moj mož — je bil prav tak. Marsikaj si je upal, a njega ni smel nihče razžaliti. Tako ga je poklical na dvoboj. A — to je bil nekoč vse drugačen svet —.“

Dekla nama je servirala kavo s priučeno gesto, z gesto lakaja, ki je pozabil tisto, kar je bil nekoč, in se zdaj samemu sebi zdi imeniten.

Potem se je priklonila in šla.

Nekaj časa sva molčala. Naposled pa je stara zopet začela:

„Povejte,“ je dejala, „vi me poznate že od prej?“

Tega njenega vprašanja nisem pričakoval in me je zmedlo. Sedel sem vendar pred njo kot kmet — parast. Nikakih interesov nisem imel do nje in bi se ji prav tako lahko zaničljivo nasmehnil, kot se je trenutek pozneje ona meni. Da, prav tako bi se lahko; in se vendar nisem. Iz bojazni se nisem, iz spoštovanja, ponarejenega spoštovanja. Iz bojazni, ki so mi jo morda vtisnila stoletja, in iz spoštovanja, da sedi pred mano nekaj mogočnega, nekaj velikega, pred čemer so se spoštljivo odkrivala stoletja. Sedel sem ponižno pred njo in sem se zavedal te ponižnosti.

„Slišal sem pripovedovati o vas —.“

Ta odgovor se mi je že tedaj zdel neprimeren, kmečki. Kakor bi se pogrezal, zapletal v neke zanke, da bom ostal nazadnje smešen in da bom poražen odhajal.

„Kdo vam je pravil o meni?“

„Kmetje.“

„Kmetje?“

Našobila je zaničljivo ustna, česar doslej nisem bil opazil. Mislim, da po tem odgovoru nisem bil prav nič več zanimiv. Sedel sem uničen in sem komaj čakal, da odidem, da je ne bom gledal. Nikoli več se ne bova srečala.

In zakaj vse to? Zato, ker je bila ona nekoč grofica, aristokratinja. In če je moj oče ali ded videl njeno kočijo na cesti, se je spoštljivo odkril. In jaz — jaz sem podedoval to bojazen in spoštovanje.

„Kmetje“, je ponovila. Ali ste že doživeli kdaj škandal, polom v družbi, ki so vam ju starši tako pa tako naslikali? Vi pa komaj zinete in že ste zinili nerodnost. Čutite, kako se pod vami zamajejo tla, istočasno pa vidite pred očmi polje ali kar si bodi, ko že hitite od kraja svoje nesreče. Hitite in mahate z rokami. Niste žalostni zato, ker veste: nikoli več se ne srečamo.

Zdi se mi pa, da sem se še tisti trenutek zavedel.

„Da“, sem pritrdil. „Kmetje vedo o mnogočem pripovedovati.“

„In kaj so rekli o meni?“

Še trenutek prej bi me bilo to vprašanje zmedlo in vem, da ji ne bi bil ničesar povedal. Zdaj sem vendarle pripovedoval neke manj pomembne važnosti. Saj pa ne morete človeku, ki sedi pred vami, povedati vsega, kar ste kdaj slišali o njem. Poslušala je mirno in ko sem končal, je vprašala:

„Samo to?“

„Da —.“

„Lažete“, mi je dejala mirno. „Vse morate povedati. Tudi ono drugo, kar ste zamolčali.“

Mislim, da sem zelo zardel. Zdelo se mi je kot človeku, ki so ga zalotili pri prvem grehu. Samo ta edini greh je mislil napraviti, pa so ga že pri tem ujeli.

Odkod pa sem nenadoma dobil pogum, neko samozavest, ne vem. Vem samo, da me je obšlo, da ji povem vse, kar sem slišal; neka strast me je navdala: ko ji bom tako pravil o njenem življenju; in bo ona ostala mirna; morda pa se razsrdi. Rad bi jo videl, da bi planila, da bi me odgnala. Šel bi z zavestjo, da jo poznam, in ona bi se neprestano zavedala prav istega.

In začel sem ji pripovedovati, sprva še z neko negotovostjo, pa čimdalje določneje. O vsem njenem prejšnjem življenju, o možu, o življenju tu v gozdu in pozneje, ko se je vozila na obiske. Sleherno podrobnost, ki sem se je spomnil, sem ji povedal, ne da bi kaj zamolčal. Pripovedoval sem dolgo, sicer brez poudarka, vendar z gotovostjo, da je vse res, z zavestjo, da čuti, da ni okoli nje tistega nimba, ki bi jo branil.

Sedela je v naslanjaču mirno in negibno, komaj prsi so se ji dvigale enakomerno. Njene oči so bile zapičene vame, kot bi hotele paziti, če govorim o vsem, kar sem slišal. Poslušala je, kot bi ji pravil zanimivo zgodbo, ki je še ni slišala, ali pa bi ji pravil o osebi, ki jo dobro pozna, pa je ni videla že dolga leta. — Morda je sanjala o preteklosti? Dvomim. Sanjala je itak lahko vse dni, zaprta v to samoto. Njen spomin še ni opešal. Neki interes je vendar morala imeti na vsem tem. Naposled ni bila radovedna, kaj govore kmetje o njej. Kmetje niso bili vključeni v krog ljudi.

Njene oči niso trenile. In ko je nastajal v sobi mrak, so še bolj žarele in se mi je zdelo, da se je v njih zrcalilo razkošno življenje nekdanjosti,

ko je telo postajalo okorelo; samo te oči ne morejo umreti, kakor da hočejo izreči vsemu svetu svoje veliko zaničevanje.

Ko sem končal, je še obsedela tako nekaj časa. V sobi je bil pokoj. Od zunaj ni več prihajalo šumljanje dežja, samo hlapec je nekaj na glas govoril, v sobo je udarjal samo zvok.

Dvignil sem se, da bi šel. Tudi ona se je zganila in vstala. Njen obraz je bil kot prej, ko sem prišel v sobo, ničesar ni bilo razbrati na njem.

„Odhajate?“

„Šel bom“, sem dejal. „Zdi se mi, da je dež ponehal.“

„Prav“, je pokimala.

Zahvalil sem se ji, da me je sprejela in mi postregla. Poslušala je kot bi bila radovedna.

„Imate daleč?“ je vprašala.

„Daleč. Skoraj dve uri in večer bo.“

„Še kdaj pridete na obisk? Moj sin vas pričakuje in tudi družba povprašuje po vas.“

„Mislim, da me ne bo —“, sem odvrnil počasi. Morda je razumela, da sem ji hotel povedati, da se nikoli več ne srečava. Morda ji je bilo prav tako, mogoče je to celo želela. Ni tega storila iz bojazni, ker vem za njeno življenje. To je ostalo zame slej ko prej prikrito in neznano. O tem so mi pravili samo kmetje, ona ga ni ne zanikala in ne mu pritrdila.

Vem, da je bilo še mnogo drugega, kar pa je hranila zase, kar nekoč z njo umre, ne da bi kdo vsaj malo slutil za vse tisto.

Ko sem se priklonil, je stala ravno in me samo s pogledom spremljala. Stala je kot kip, kot misel, ki že zdavnaj več ne živi.

Dež je ponehal. Na zapadu se je nebo zjasnilo in prav tedaj je zahajalo solnce, kar sem v gozdu dognal samo po žarkih, ki so prodirali skozi listje. Kaplje deževnice, ki se je nabrala na drevju, so padale na travo. Sicer pa je bil v gozdu pokoj.

Daleč od gozda, že na cesti, sem se ustavil za trenutek, kakor bi se hotel oddahniti. Na levo je bila ravnina, daleč, skoraj do obzorja. Malo drevja je bilo tam videti, nekaj jagnedov. Tam je bila vas. Njive so bile zelene, sveže, travniki mehki, s cvetjem potreseni. — Na desni pa je bil gozd, teman in molčeč. Pomislil sem na svoje srečanje. Naposled ni bilo nič posebnega v tem. In vendar se mi je zdelo, da sem srečal tisoč let staro življenje, življenje, ki je zdaj v zatonu kakor solnce, ki se je sklonilo do ravnine. Nekoč je bilo to življenje mlado, polno razkošja; pa ga je čas prehitel. Zato se je umaknilo v gozd, v samoto, da živi tam kot spomin, da sanja odmaknjeno svetu.

Nad ravnino se je razprostrla široka mavrica. Segala je od ene strani poljane do druge, kakor bi trosila na zemljo blagoslov.

In jaz sem se napotil daleč v vas, ki je pod mavrico snivala, in zdelo se mi je, kot bi šel pod visokim obokom. In bil sem vesel, kakor da sem se rešil nečesa težkega.

Da —, videl sem življenje v zatonu, življenje, ki je tisoč let zasenčevalo vso pokrajino; zdaj je uvelo, poleg njega pa poganja novo, vse lepše in bujnejše, vse bolj mogočno, zakopano v zemljo in gledajoče v solnce na visokem nebu.

DUH VOJNE

VLADIMIR BARTOL

Istočasno z „Veliko pustolovščino“ sem lansko jesen kot nekak njen protiutež napisal „Zgodbo o ciankaliju in bombah“, pogovor s svojim starim kumpanom Sardanapalom, ki je pa iz nekih posebnih razlogov nisem mogel priobčiti. Po glavi mi je rojilo še veliko drugih stvari. Toda neobjavljena snov je z naraščajočo močjo vrtala v meni, vsi lepi načrti so se ob tem rijočem krtu klavrno razpršili in nazadnje je ostal en sam nepremagljiv postulat: zadevo moraš vreči v javnost tako ali tako. Nastala je moja prva drama.

Pri tem sem se spomnil pred letom dni napisanega sestavka „Pisma o človeku iz nove dežele“, o katerem je dejal prijatelj, da je dokument ali moje lastne blaznosti ali blaznosti dobe, v kateri živimo, kritik pa, ko sem jo čital pred literarnim forumom, da je ponesrečen poskus ali posrečen nesmisel. Spis ni izšel in zašel sem v peklenko zagato glede življenjskih prilik. Vanj sem bil namreč položil veliko truda in časa. Ker pa vem, da je treba vztrajati na enkrat osvojeni postojanki, sem nadaljeval z drugim delom, ko da se ni nič zgodilo. Stvar sem si siloma iztrgal iz misli, toda vrag se je moral zagozditi nekje zunaj območja moje zavesti, zakaj od časa do časa so v moji notranjosti pritajeno zazveneli znani glasovi.

Ko so to zimo Japonci udrli v Mandžurijo, se je v meni nenadoma vzdramil stari nemir. Bilo mi je, ko da so se prebudili temni instinkti, ki sem jih bil občutil doslej le kot nekakšno podzemsko bobnenje, v ušesih mi je brnelo, ko da čujem v daljavi korakanje celih armad. Konflikt na Vzhodu se je navel in počil pred Šangajem kakor gnojni čvor. Hlastno sem požiral poročila z bojišča. Zmerom bolj sem strmel. Zakaj zdelo se mi je, da čitam poglavje iz „Pisma o človeku iz nove

dežele“. Cela predmestja v plamenih, krdela zrakoplovov jih z bombami drobijo v razvaline, tanki, skriti v umetni megli, prodirajo v nasprotnike, za oklopnjaki drevi pehota, mine pokajo in vrtajo v zemljo ogromne jame, ki požirajo stroj in človeka, preko njih gradijo z mrzlično naglico mostove, strojnice sipajo svinčeno točo iz zraka in z zemlje, topovi bruhaajo ogenj in jeklo — skratka: smrt pleše v velikanskih lokih preko bojišča svoj diabolični tango.

Samemu sebi sem se zazdel kakor ena onih živali, ki vnaprej čutijo zemeljski potres ali bruhanje ognjenikovo, moj spis pa kot nejasen izraz slutnje daljne katastrofe.

Tiste dni mi ni bilo nikjer obstanka. Ponoči nisem mogel zaspati, gnalo me je na ulico in nestrpno sem prežal na nova poročila z Vzhoda. Tovariši so me opazovali z nezaupanjem in s sumljivim posmehom.

Neko noč mi je bilo posebno neznosno. Obredel sem bil vse kavarne, prečital vse dnevnik in pregledal vse slike z bojišča po revijah. Tudi ob dveh se mi še ni hotelo domov. Lokali, ki so odprti do jutra, so dragi, v moji listnici pa je zevala obupna praznina. Da bi podaljšal pot, sem delal ovinke, toda mraz je zmerom bolj neusmiljeno pritiskal na neprespance ude. Misli so mi uhajale k starim pajdašem, k Robertu Nigrisu, ki sem ga bil popisal v „Pogovoru o poslednji karti“ in ki je bil izginil vrag vedi kam v Južno Ameriko, k Francetu Mihelčiču, ki sem ga bil prikazal v „Srečanju na postaji“ in o katerem sploh nisem vedel, kod se potika, pa še k Rusu Sergeju Mihajloviču, ki nemara v Alžiru prideluje „jabolčno“ marmelado iz nekega neznanega sadu. Tem vsem so bile razmere v domovini pretesne.

Misel, da moram iti spat, me je navdajala z obupom. Domišljija mi je bila razigrana in srce težko kakor človeku, ki je v življenju zamudil nekaj velikega in odhaja sedaj v neznano temo. Strašna tesnoba se me je lotevala, groza me je bilo samote, v katero sem hitel, hotelo se mi je ljudi, vrišča, godbe in omame, ki bi preglušila v meni bolesteni nemir.

Stopil sem v ledenomrzlo sobo, v kateri že leto dni nisem iskal drugega kakor spanca. Privil sem električno luč. Na mizi sta me čakali dve pismi, zame nenavadna redkost. Prvo je bilo od Roberta Nigrisa, ki se je vrnil iz Južne Amerike v Marseille, drugo od Franceta Mihelčiča od nekod iz Bolgarije. Hlastno sem ju prečital. Samo nekaj kratkih, presekanih stavkov. Stari ogenj, stara strast. Oba iščeta možnosti, da bi šla na Vzhod. Kakor večji, ki sta zagledali daleč tam nekje sij ogromnega plamena. Nabita sta z vražjim nemirom.

Iskra je šinila vame. Kakor splašen demon sem zapustil stanovanje in zopet pohitel na ulico. Začudeno je gledal stražnik za mano, ko sem

jadрно zavil okrog opla. Drevil sem skozi mesto mimo luči, ki so mežikale v zameglenem ozračju. Vleklo me je tja, kjer je bilo slišati godbo, hrup in ropot. Pred barom sem obstal kakor nočni metulj, ki ga rdeča luč pred vhodom z magnetično močjo priklepa v svoje območje.

Nenadoma se je izvil človek iz megle in stopil predme. Klobuk mu je bil potlačen na oči in ovratnik zavihan preko ušes, da je molel samo premrzli nos iz odela. „Ti si?“ se je začudil. Po glasu sem ga spoznal. Bil je prijatelj Sardanapal.

„Kakšen hudič goni tebe nocoj okrog?“ sem ga vprašal. „Saj te je sicer sama solidnost.“

„Komu je v teh dneh do spanja?“ mi je odvrnil. „Prav tako je človeku kakor takrat, ko so nas gnali na fronto. Ves zrak smrdi po smodniku.“

Začel mi je pripovedovati o svojem odhodu na fronto, o strelskih jarkih, o naskokih na nož. Tavalala sva po ulicah in govorila do nezavesti. Po strokovnjaško mi je razlagal kalibre topov, vrste bomb in granat, menila sva se o strojnicah in zrakoplovih, reševala o strupenih plinih in umetni megli. Prešla sva na svetovno politiko, spustila se v debato o Vzhodnem vprašanju, obdelovala Kitajce in Japonce. Nič ne vem, kdaj je minil čas. Naenkrat sva se znašla pred kavarno, v katero so vstopali prvi jutranji gostje, ponočnjaki in popotniki, ki so čakali na svoj vlak. Tudi midva sva jim sledila. Sardanapal, vedno nemiren in hlasten, je pograbil kup časopisov in začel čitati iz njih na glas. Utrujena misel je le težko dohajala smisel, sproščena fantazija pa je sproti ustvarjala iz besed žive stvari, ubirajoč svojo pot mimo tiskanih vesti. Pred očmi sem zagledal goreča poslopja, preko jarkov dreveče čete, zrakoplove, tanke, bojne ladje — Sardanapalov glas se je zmerom bolj izgubljal, slišal sem žvižganje krogel, prasketanje strojnic in daljno pokanje topov, trepalnice so mi postajale vedno težje, zdelo se mi je nenadoma, da so me zgrabile orjaške roke, da bi me pahnile v blazni vrtnec, skušal sem se upreti, napel sem vse sile, toda oblast nad samim seboj mi je pošla, da sem rahlo zadremal.

„Hej, doktore! Kaj si zaspal?“ Sardanapalov glas me je kakor sunek z nožem priklical v zavest. Ozrl sem se naokrog in videl, da so začeli prihajati redni jutranji gostje. Ogledalo na steni mi je pokazalo neprespan, mrliško bled obraz. Dregnil sem svojega prijatelja. Tiho kakor dva nočna duhova, ki ju je nehote zasačila svetloba dneva, sva se zmuznila iz kavarne, se na kratko poslovila in smuknila vsak v svoj brlog.

OBZORNIK

PISMA IZ MONT-PARNASSEA

I

Pariz, januarja 1932.

Plodna moč in izrazitost velikih doživetij je v mnogočem odvisna od svobodno razgibanega vzdušja, v katerem človeški duh lahko nemoteno snuje in ustvarja, kjer se more sproščati in nevezan razgibavati. Stremljenje po prostosti duha, po širini obzorij, po globini izživljanja poraja v sebi kali novih lepote in resnic. Prehod iz ozko omejenega kraja v veliki svet je v začetku morda poln bolečnih nesoglasij, oksimoričnih začudenj in neskladnosti, toda kakor v nenadnem razodetju se nato razprostrejo pred ostrmelimi očmi omotične brezmejnosti daljnih ciljev, lepote novih duševnih bogastev, nepreračunljive razsežnosti občutij in vzvalovljena mogočnost stvariteljskih sil. V slednjem živčnem vlaknu svojega preropenega telesa čuti človek opojnost velikih stvariteljskih vzletov sveta, smeri njegovih naponov, moč njegovih idej, ritem njegovega hotenja, zvok njegove besede, vonj barve, mir nemira, trenutnost večnega in večnost trenutka.

Daleč kakor v neverjetno verjetnost je utonila sedaj preteklost življenja, ki se, vklenjeno v ozkost brezplodnih kavarniških šepetanj, razsojanj in obsojanj, ni moglo osvoboditi usodnosti miljeja, kjer se pošastno plazi jekleno neprodorna ljubljanska megla, se leno vali preko ulic, mimo hiš, mimo čuvstev in idej in zaudarja po prestani, slabo kuhani hrani, po etičnih in moralčnih predsodkih, po spolzko sluzasti svetosti, po boleštem duševnem samotrpincenju z idejami onstranskih večnih praznot. — Mehko zimsko solnce sije sedaj vame in življenje se mi smehlja v obraz naivno kakor otrok, iz dna čiste duše, iz dna svobodne polnote. Mehkoba čistih zračnih jasnin lije vame. Tu niso brezmiselno zarisali meja dobrega in zlega votlooki farizeji, mahničevci, malo-meščanski enakopravneži in nesvobodni svobodomisleci. Duša mi brez črnih predsodkov sledi drznim naponom duha, smehlja se strmi v zadnje cilje življenja, ki so jih tako brezstidno oskrunili pobožni ozkosrčneži, da lažje odrevenevajo v mračnih in mrzlih katakombah kodeksov, med protislovji dovoljenega in prepovedanega.

Osvobodil sem se železnih oklepov moralnih predsodkov, ki še danes tako usodno oblikujejo dušo slovenskega človeka, jo usužnjujejo bojazni, praznoti, boleštnosti in temi, da se ne more svobodno razkleniti njena rast, da ne more zadihati ostrega zraka polnega življenja. Osrednja poteza naše neznčilne značilnosti so stoletni dogmatični plotovi, za katerimi brez osvežujoče toplote velikega solnca usiha Peter Klepec. Moralčni jezuitizem se je vsesal v duše in zatrl vse poskuse osvoboditve duha; s svojim sladkobnim opevanjem onstranske pravice še danes zastuplja kali novih zavedanj in razmahov. V slednje nehanje, v slednjo misel se je priplazila sluzasta kača sholaistične apriorne vsevednosti o dobrem in zlu, o resnici in laži, o svetu in nebu, o časnosti in brezčasnosti in ovila naša srca s svojo hinavsko zvitostjo. Prilicala pa je tudi megla, da laže zastira lepoto sveta in življenja, resnico resničnosti in sedanjosti. Megla se nam je zajedla v smeh, v misli, v obraze, v občutja, v poglede, v obnašanje, v govorjenje; ob karikaturnem tipu svetega

sladostrastneža, ki v nevrastenično erotičnih slah vzdrhteვა za zagrnjenimi okni svoje duše, je porodila še brezidejnega svobodomisleca, ki se boji svojih strasti in skrivaj hodi v „tempelj Gospodov“, da bi si ohranil sedež na Njegovi desnici; ustvarila je velike upornike, ki s sklonjenimi glavami hodijo po varnih stezah votlih vprašanj in boječe kličejo podnevi in ponoči Njegovo odrešujoče ime.

Močna in plemenita strast se je potuhnila, zatekla se je v hiše, v najbolj skrite sobe, v najtišje misli; tam se sedaj valja vsa ostudna, puščajoča za seboj oskrunjeno lepoto življenja. Prebuja se v eteričnih pesmih „onstranskih vidcev“, ki svojo erotično žalost neizživete telesnosti namakajo v belih nedrijih bledih angelov.

In življenje onemeva v praznoti, ne morejo ga prebuditi niti boječe izpovedi pesnikov, mislecev, ustvarjalcev, niti brezdušni vzkliki neupornih upornikov. Veliki labodnik je obstal ob slapu vidovih zarij in molči. Ali je prišel do svoje podobe, do svoje besede? Ostrovidni estet se je vrnil domov, kjer nemoteno uvršča slike poznih spoznanj in mu ni treba več govoriti. Pesnik pod svodom nepadajočih zvezd je vzkliknil vase, a iz prazne globine ni bilo odgovora. Baročno nališpani besednik se trpinči v dolgih nočnih pogovorih z močnim bogom in trpko bridko sega v prazno. — Hrupni blagovestniki štejejo električne žarnice, goreče v beli dan, in mislijo na dobre vlake, ki ne pripeljejo nikamor. In vsi ti almanahovci, idejni prevodniki, moralni ognjegasci, estetični natakariji — — —

Kako daleč so nocoj vse te lepe slovenske gredice in poti, varno speljane po naših blagoslovljenih poljanah, tihe, nedeljsko praznične — —

Zgodnji zimski mrak se nevidno vlega na strehe, na bulvarje, v brezciljno, svobodno vrvenje ljudi sijejo svetli prameni luči, se mehko prelivajo preko predmetov, se sproščajo v divje vrvenje zblaznelih avtomobilov, električnih voz in izginevajo v neznane smeri. Rdečkasto vijoličasti svetlobni odboji na temotnem nebu so kakor pretajna žarenja mogočnih ognjev, gorečih v osrčju sveta.

II

Pariz, februarja 1932.

Pot v veliko svobodo vodi mimo ognjenih očiščevališč duha, mimo samotnih ur razglabljanj, samorazkrajaj in samozatajevanj. Nad samim seboj sloniš takrat kakor nad brezdanjim prepadom in prisluškuješ snovanjem lastnega bistva. V tvojem razbičanem obrazu so zarisane muke neprespanih noči, čakanja novih, še nespočetih zarij in tvoje izkrcvavelo srce oledeneva od mrzlih krikov neprestanega izpraševanja. Nad vsemi spoznanimi in nespoznanimi resnicami si onemel in ničesar več nimaš, kar bi lahko zaupno daroval človeku ob sebi, kar bi mu lahko razkril kot najvišjo skrivnost v življenje. Samemu sebi si protirečje, ujetnik si svojega stremljenja; na ciljih brezciljnega stojiš, na mejah brezmejnega, na temeljih neutemeljivega. Nad vso oboževano dograjenostjo predmetnega in nepredmetnega sveta se je razklal tvoj razum. Odstrl si častitljive zastore pred velikimi mističnimi skrivnostmi: Svetlobe in Teme, Resnice in Laži, Dovoljenega in Prepovedanega, Dobrega in Zlega, Resničnega in Slutenega, Sedanjega in Prihodnjega, Življenja in Smrti in se zazrl v brezmejna, nepreračunljiva in neopredeljiva ozadja njih pravih smislov in ne-

smislov. Doživel si neprestano porajanje stoobrazne resnice in brezbrežnosti Vidnega in Nevidnega in njeno okamenjevanje v sfinge zakonov in zapovedi, ki naj jih človek malikuje s prepričanjem in spoznanjem.

Nad vsemi svetimi ideali svojih češčenj, nad brezštevilnimi omedlevanji svojih strasti si moral zdvomiti, da si lahko odkril samega sebe. — V omamnih objemih ženskih teles si doživel sladke nakane hlinjene opojnosti, lažnivega čuvstvovanja. V mrtvaški pesmi zvonov si zaslutil brezkrvno melanholijo svoje strahopetne bojzljivosti. In še celo telo ti je bilo usužnjeno stoterim zasedam čutil. V slednjem vlaknu telesa ti je bil vžgan pečat privzgojenih laži in predsodkov, ki si jim žrtvoval svojo najosebnejšo resnico. Spregledal si komaj slutene zvijače svoje duše: podedovana sumničenja, obsojanja, odvratnosti, nerazumevanja, omalovaževanja; povzdigovanja hvale, slavospeve; segel si do dna svojih skritih samodopadajenj, zamolčanih in zatrtih čuvstev in misli, smehov in jokov.

Šele tu se ti je razklenila moč ustvarjalne sprostivte, se ti je razodela lepota preropenega duha. Nič več ne umiraš v bolnih slutnjah bledih bojzani, nič več ne odrevenevaš nad strogimi evangelijski dogmatičnih zapovedi. Svobodno goriš v ognju lastnega odrešenja in poveličanja. Brez strahu šteješ najtanjše utripe srca in doživljaš v njih usodo svojega odmirajočega življenja. Tvoj vonj je postal občutljiv za komaj slutene razgibe daljnih mōrij duha, tvoje oči so kakor čarobni daljnogledi, ki ti razkrivajo šele porajajoče se svetove novih spoznanj za obzorji telesa in duše. In preko časa in prostora si prisluhnil pre-tajnim besedam genijevih izpovedi. — Do sedaj še nisi vedel, koliko je bilo v tebi še nerojenega, neodkritega, nesproščenege, nerazgibanega, neizgovorjenega in neizpovedanega. Samemu sebi si moral postati prijatelj in sovražnik, samemu sebi odrešenik in izdajalec, da si se dogradil in dopolnil. In še vedno si samomorilec svojih spoznanj, neprestani zanikovalec potrjenega in potrjevalec zanikanega, od večnih izpraševanj poveličani Faust, junak svoje slabosti, Don Juan svojih idealov, bolnik svoje moči, zmagovalc nezmagljivega, križani oznanjevalec Resnice, nemirni Ahasver miru — — —

Noč se mi zdi nocoj kakor sinje zagrinjalo, ki je nalahno spuščeno preko predmetov, in mesečina riše le obrise njih oblik. Mesto, ki sega prav do obzorja, leži tam zunaj kakor nedokončana slikarjeva skica. Šum na bulvarjih se je spremenil v enakomerno, padajočo in rastočo melodijo drvenja, sega mi v misli in čuvstvovanja. Preko streh nizzdol vidim kamenite zidove črnega poslopja, ki leži v vsej svoji ogromnosti mrtvo, brezdušno, kakor velikanska zapuščena grobnica sredi sveta — Prison de la Santé — ječa Zdravja. Le tu in tam se zasveti izza omreženih oken drobna luč izgubljenega življenja in ugasne. In kdo je tam, ki ne more v svet, med svetlobo luči in zvezd, ki ne more do sebe? Morda ne vidi tega modrikastega neba niti mesečine, ki se neslišno splazi preko streh kakor bolna slutnja, morda ne sliši govorjenja ljudi, niti pesmi signalnih zvoncev na križiščih življenja? Tako sedim v ječi svoje svobode, v sproščenosti svoje uklenjenosti, jetnik Zdravja in Ozdravljenja sam pred seboj in štejem udarce svoje srčne žile iz dneva v dan, iz ure v uro.

Toda tam zadaj za brezštevilnimi strehami hiš, ki segajo s svojimi navpičnimi stenami v nebo, daleč tam zadaj je razprostrta pod tem nebom majhna, čudno skrivnostna zemlja, napolnjena s krvjo tisočletnega pričakovanja odrešilne ure, opevana, zaničevana in vendar ljubljena. Od tam prihaja k meni

vonj njenih pomladnih polj in travnikov, gozdov in ravnin, večerno zvonjenje iz vasi, izgubljenih v mehkih mrakovih. Zdi se mi, da vidim, kako se je razsul beli prah mesečine na negibne skale gora in kako se blešče samotni grebeni v tej bledi luči. In prav tja v morje sega ta zemlja neupornih upornikov, prostovoljnih ujetnikov svojih verovanj, žalostnih pevcev elegičnih tožb, molčečih junakov svojih slabosti, zemlja, ki je bila prokleta in poveličana, oskrunjena in odrešena, zatajena in pripoznana, razdeljena in znova zedinjena, zemlja pastirja Petra Klepca in še ne prebujenega kralja Matjaža. — Ječa mojega vstajenja, moje svobode, ječa mojega ozdravljenja.

Anton Ocvirk.

NOVELA UNGERNA-STERNBERGA „DIE ZERRISSENEN“ IN PREŠEREN

Ungerna-Sternberga novelo „Die Zerrissenen“ omenja Prešeren v pismu Čelakovskemu dne 22. avgusta 1836. v zvezi s svojimi literarnimi načrti: „Ich trage mich gegenwärtig mit einer Erzählung im Style der Zerrissenen herum.“ Ako se pobavimo z delom, ki ga ima Prešeren v mislih, ne storimo tega le zaradi točnejše predstave o njegovih neizvršenih literarnih načrtih; tudi da popolneje pojasnimo ono najbolj zagonetno Prešernovo pismo, s katerim pesnik pošilja Čelakovskemu svoj „Krst pri Savici“, in ugotovimo tedanje njegovo razpoloženje, je morda vredno, da se vprašamo, kaj ga je zanimalo na delu Ungerna-Sternberga.

Ako bo odgovor na to vprašanje pomenil za prešernoslovje le neznaten uspeh, nas novela v sedanjem trenutku kljub temu priklepa; napisana je ob Goethejevi smrti, ki je v delu močno odjeknila. Ungerna-Sternberga novela ne krije v sebi izrečnih umetniških kvalitet, ne razodeva prvobitnega stvariteljskega duha. Kot pesniško neprežarjena snov predstavlja zlasti odsev dobe. Zato pa pritezajo v njej mnogi pogovori, ki na zanimiv, često ironičen način dado do izraza nasprotujočim si naziranjem in tendencam dobe, ki v nekaterem oziru spominjajo na naš čas.

I

Aleksander baron Ungern-Sternberg se je rodil 22. aprila 1806. na gradu Noistfer na Estonskem in je umrl 24. avgusta 1868. v Danenwaldeju na Meklenburškem. Studiral je v Dorpatu, šel leta 1829. v Petrograd, leta 1830. v Dresden, kjer je občeval s Tieckom, popotoval leta 1831. z Otonom baronom Stackelbergom po južni Nemčiji in se potem nastilil v Mannheimu, kjer je pripadal krogu kraljice Hortense. Dalje je popotoval po Švici, Zgornji Italiji in Avstriji ter se mudil nekoliko časa v Weimarju. Leta 1841. je bil spet v domovini, izza leta 1842. pa v Berlinu, kjer je občeval z Gutzkowim, Tieckom, Alexisom F. Lewaldom, Varnhagenom von Ense i. dr. Leta 1848. je bil konservativni publicist. V frankfurtskem parlamentu je bil poročevalec za rusko poslaništvo v Berlinu. Zadnja leta svojega življenja je prebil v Dresdenu in na rodbinskem posestvu svoje žene Karoline Luize von Waldow v Gramzowu v Uckermarki.

Danes komaj še znani avtor je bil samo nadarjen zabavni pripovednik, ki se je izšolal pri Francozih in pri E. T. A. Hoffmannu. Bil je aristokrat z nazori izpred francoske revolucije in dolgo časa priljubljen v mondenih krogih. Zato nas osupne, da je bil med prvimi, ki so v literaturo uvedli četrti stan: v nekem

romanu, ki je izšel leta 1845., postane neki plemič delavec, da bi bolje razumel dobo. (Wilhelm Kosch, Deutsches Literaturlexikon, II.; Oskar Walzel, Die deutsche Literatur von Goethes Tod bis zur Gegenwart. 5. Aufl. Berlin 1929.)

Novela „Die Zerrissenen“ je izšla v dveh delih. Naslovna stran prvega dela se glasi: Die Zerrissenen. Eine Novelle von A. Freiherrn v. Sternberg. Stuttgart und Tübingen, Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung. 1832. Knjiga je posvečena baronu Otonu Stackelbergu in nosi pod posvetilom datum „Mannheim, im Frühling 1831“, ki je vsekakor napačen, zakaj v knjigi se že omenja Goethejeva smrt. Drugi del ima naslov po glavnem junaku „Eduard“ in nosi letnico 1833.

Fabula novele je naslednja: Knez Lotar, muzikant Massiello, neki opat, mladi slikar Edvard in še nekaj drugih prijateljev živé v rezidenci neke nemške kneževine precej razposajeno življenje. Knez Lotar je slabič volje. Svoje kneževske neveste ne ljubi. Že eno leto traja njegova ljubezen do precej plitke, a lepe Jokonde. Tedaj pride na Lotarjev dvor kneginja nevesta in z njo vred dve dami. Dami prirejata na dvoru nekake mistične čajanke in večerne krožke. Knez Lotar se nenavadno spremeni. Razširi se glas, da namerava zapustiti prestol in z mlajšo od obeh dam, Magdaleno, ustanoviti versko sekto. Vse skupaj da je spletka sosednjega dvora, ki bi knezu rad preprečil poroko s kneginjo in ga spravil s prestola.

Glavni junak novele Edvard dobi v dvoboju težko rano. Med boleznijo nekoč globoko zaspi. V snu začuje uspavanko; ne daleč od sebe uzre postavo svoje matere, ki ima obraz odvrnjen. Edvarda prevzameta groza in genotje obenem. Igra se z lutkami. Rani si prst ob žebliček in s krvjo onesaži lutke. Lutke zrastejo in se zbero okrog Edvarda, ki v njih spozna svoje znanke. Vsak ima ogromno kapljo krvi na obrazu in na obleki. Edvard se zgrozi in pokliče mater. Ta se obrne. Njen obraz je čudno tuj. Hoče k njej. Tedaj začuti mrzel dotik in dekliška roka mu dá preko rame listek v prsi. Edvard se zbudi, rana na prsih mu je odprta, iz obvez pade listek, na katerem je zapisano: „Naveličanost, mraz in prezir uklepajo srce, ki je rojeno za ljubezen, svobodo in krepost. O da bi hodil za menoj, mladenič!“

Čez nekoliko tednov knez neznano kam odide iz rezidence. Kneginja rahlo zboli in odide na neki knezov gradič. Edvard dobi poziv, naj pride na gradič in naslika Magdaleno, kar je nekoč obljubil knezu. Ko stopi Edvard v knežjih prostorih v dvorano, ostrmi: v dvorani zagleda žensko postavo, odvrnjeno od njega, kakršno je videl v sanjah. Ko se ta obrne, spozna kneginjo. Vstopi Magdalena, kneginja izrazi željo po njeni sliki. Edvard začuti globok odpor do Magdalene. To ji dá med slikanjem tudi čutiti. Magdalena se pa nekega dne menda zaradi njegovega vedenja nezavestna zgrudi. Edvard spozna, da ljubi. Odslej se shajata vsak dan. Edvard na njeno prigovarjanje priseže, da bo živel za Boga, za domovino, za svobodo zatiranih narodov in za najplemenitejše pravice človeštva. — Medtem se razširi glas, da je knez Lotar užalil svojo nevesto in da se njuna zaroka razdre. Kneginja res zapusti gradič. Magdalena se ob njenem slovesu ne prikaže. — Nekega večera Magdalena naznani Edvardu, da je prišel čas, ko naj se njuni načrti uresničijo. Izroči mu pismo, da bi ga ponesel nekemu generalu v rezidenco; pisma ne sme odpreti. Ko Edvard odide od nje, sreča v poltemi postavo v kroju minulih dob.

Že poprej je čul, da v gradu straši. Polasti se ga sum, povrne se, in ko odpre vrata Magdalenine sobe, vidi, kako se je knez pravkar izvil iz njenega objema.

Edvard po tem dogodku hudo zboli. Ko za silo okreva, ga doleti novo razočaranje: ko odpre pismo, ki mu ga je izročila Magdalena, najde v njem naslednje besede: „Dragi stric! Prinašalca tega pisma Vam pošiljam kot človeka, ki sem ga pridobila za našo stvar in ki ga lahko porabite povsod, samo tam ne, kjer gre za premetenost, zakaj odkrit in neroden je kakor otrok. Knez se je ločil od prestola in kneginje in gre v azil, kjer nam ne more več škodovati. Ako pride to pismo v neprave roke, bomo že zdavnaj na varnem, in znebila se bom nadležneža, čigar nagnjenje me začenja zdaj, ko sem ga dosegla, dolgočasiti; žejja me po novem delokrogu.“

Tu se konča prvi del. Nadaljevanje novele ima naslednjo fabulo: Edvard spremi neko staro bolno gospo v gore v neki samostan, kjer je prebila mladostna leta in kjer želi umreti. V samostanu se gospa snide s staro prijateljico opatinjo.

Iz ust neke nune izve Edvard vso povest njenega prijateljstva. Že stari grajski hišnik mu je pripovedoval strahotno zgodbo o bogokletni smrti Lotarjevega očeta Sigismunda, enega največjih razuzdancev svoje dobe. Vsi so zbežali od njegove smrtne postelje, le neka lepa plemenita gospa je zdržala do konca. Tu pa izve Edvard, da je bila princesinja Serena — tako je bilo posvetno ime opatinje — določena za soprogo knezu Sigismundu. Ta pa je dajal prednost njeni prijateljici. Serena je opazila nagnjenje svoje prijateljice in odšla v samostan. Ko je Sigismund to zvedel, se je vnel za Sereno. Kot prej Serena, se je zdaj njena prijateljica žrtvovala in podpirala njuno ljubezen. Toda princesinja Serena je odklonila knezovo snubitev, čeprav bi bila še zmeraj lahko zapustila samostan.

Čudni so pa nadaljnji odnosi med osebami. Stara gospa nekega dne odkrije Edvardu, da je Magdaleno napačno sodil: ona da je sestra Lotarjeva in hči opatinje. Dasi se še tako upira smiselnosti značajev, je jasno, da je Magdalena nezakonska hči Lotarjevega očeta Sigismunda in opatinje.

Knez Lotar živi tačas ne daleč od samostana v neki verski sekti. Ker nima dovolj trdne volje, da bi se ločil od nje, se nekega dne usmrti.

Edvard nekega dne piše Magdaleni pismo, kjer jo zaprosi odpuščanja in spomni prisege ljubezni, ki jo je prejela iz njegovih ust. Magdalena ga v odgovoru zavrne.

II

Ungern-Sternberg je dal noveli značilen naslov *Die Zerrissenen* — Razrvanci. Razrvanost je neko posebno življenjsko čustvo, ki ima svoj idejni korelat v svetovnem nazoru pesimizma in v filozofiji svetobolja. Friedrich Hirth (*Das literarische Echo*, 15. marca 1918.) je pred leti skušal pokazati, da se kažejo v romanu in drami 18. stoletja le kali in osnutki pravega razrvanca, dokler se pod konec stoletja ne pojavi v Tieckovem romanu *William Lowel* docela izoblikovan tip razrvanca. Dalje omenja lorda Byrona, čigar *Child Harold in Manfred* („Sam svoj ugonobitelj sem in ostanem“) predstavljata najpopolnejši izraz razrvanosti, Leopardija, Heineja, Grabbeja, Lenaua, Ungerna-Sternberga, Schopenhauerja in nekatere manj važne avtorje tridesetih let minulega stoletja, ki so prava doba razrvanosti. Hirth orisuje razrvančev tip

z naslednjimi besedami: „Ni lahko določiti razmejnin, ki ograjajo literarno območje razrvančevega tipa. Le prerade se prelivajo v sosedna območja, v območje melanholika, zanesenjaka, blaziranca, sanjača, čuvstvitelja, hipersentimentalneža, samotnika, obupanca, prenapeteža, ne da bi zategadelj kjerkoli prenehale, ne da bi popolnoma izginile . . . Morda se dá bistvo razrvanca v najgrobejših obrisih očrtati najprej tako, da je zastopnik izključne negacije, da ni le s seboj, ampak tudi s svetom sprt, da njegovo sovraštvo, njegova nejevolja, njegovo zaničevanje in njegov gon po uničevanju niso naperjeni le na vse, kar ga obdaja, ampak tudi na njega samega.“ Tako Hirth.

Idejna analiza dela nam kaže predvsem skrajno aristokratsko-konservativno usmerjenost avtorjevo. Njegovo stališče do fenomena razrvanosti je negativno. V razrvanosti, ki se kaže v idejni neenotnosti dobe, v rastočem razkroju obstoječih družabnih oblik, v miselni in čuvstveni razdvojenosti in nestalnosti posameznikov, vidi avtor pogubno zlo, znamenje nevarne destrukcije, ki izvira iz pomanjkanja volje, iz pomanjkanja velike osebnosti. Na temno sliko dobe meče senco še vtis Goethejeve smrti. Delo je napisano tik po Goethejevi smrti, preveva ga zavest o epohalnosti dogodka. Ob pojmovanju Goethejeve osebnosti in njegovega dela se izklesujejo nazori, ob tolmačenju in ocenjanju njegovega pomena se razhajajo smeri generacij.

Ungernu-Sternbergu je Goethe predstavnik aristokratskega sveta, zadnji veliki glasnik reda in legitimnosti. Zanimiv je duhoviti ironični govor muzikanta Massiella, ki izzvani v kritiko dobe: „Nesrečni duh, miruj, ne bomo Te prebujali! Hodi v zamaknjenjih in bolečinah in dviguj se v ozarjenost! Kako? znova naj Ti damo prenašati breme svoje bede, znova naj Te ranimo s tisočericimi bodicami graje in hvale? Prokletstvo usode, ki Ti je naklonila veličino, si nosil z dostojanstvom; nisi kot prostaške duše povračal hvale s hvalo, pomneč zakonov najvišjega duha, si hvalil te, ki so Te zavidali, in ako Te je bila majhna zavist, sam si ji nastavil drugo lice, da bi spoznali Tvoje božanstvo na trpinčenjih, ki so Te doletevala. Dà, ne otriesaj ovenčane glave, — tako, tako si ravnal. Nisem bil v čredi, ki Te je obdajala, ko si prvič vpričo sivih judovskih brad stare Nicolajeve šole propovedoval novo besedo o duhu, ko si z železno Goetzovo pestjo očistil tempelj; bil pa sem zraven, ko so od Tebe zahtevali zemskega kraljestva, in si jim Ti dal nebeško kraljestvo svojega Fausta. Dà, veliki mrtvec, ne priklicujemo Te, saj Tvoja smrt je naše življenje! Trpeli in vzdihovali smo pod Tvojo žarečo veličino; nič ni tako neprijetno, kakor prenašati veličino, in to breme si nam obilno natovoril. Naše življenje je bilo večer boj proti Tvoji luči, in tisti, ki so Te hoteli najstrupeneje pobijati, so Te hvalili! Ni prijetno, biti prezrt, in mi smo bili prezrti! Zategadelj Te gotovo ne prebudimo, stara ovenčana glava! Spavaj mirno v grobnici Njegovega kraljevskega visočanstva velikega vojvode weimarskega! Ni dvoma, naše stoletje je milo in uvidevno; ne prebujaj mrličev, zlasti velikih ne! . . . Dà, pozabljen si! Zagotavljamo Ti, da si pozabljen! Iz vse duše se veselimo, da smemo naposled vendar tudi kaj pozabiti, ko si moramo zapomniti toliko stvari, in pri Tebi smemo, ker si velik; je celo dolžnost, ki obvezuje vse male duhove in ki jo bomo verno izpolnili. Nič, nič naj nas ne spominja nate, celo nova izdaja Tvojih del pri Cotti ne! Radujte se, zemeljski milijoni! Nimamo več česa občudovati, ne česa oboževati; stari plemeniti pevec je

mrtev! Ni več razlike med stanovi in duhovi; vsi smo majhni, srečni, svobodni in enaki! O blaženo stoletje!“

Razrvanost vsake vrste je treba premagati s krepko voljo, šibak je, kdor ne premaga ali vsaj na zunaj ne prikrije — v tej misli je izražen avtorjev pogled na svet. Poudarek zunanje forme je v skladu z naziranjem, čigar življenjski in kulturni ideal je Francija Ludovika XIV. Pod tem vidikom dobi novela pravo osvetlitev. Delo se začne s pogovorom, v katerem skušajo udeleženci drug drugega prekositi s strahotnostjo svoje predstave o koncu sveta, konča se pa s šaljivim ovenčanjem dobrodušnega uživača opata, ki je v tem raztrganem času zaspal ob čašici punča. „Stoletje idej je zelo neudobno stoletje, in na vsak način dajem prednost stoletju užitka“, pravi drugje neki učenjak. Jasna postane tudi vloga zagonetne Magdalene. Magdalena, ki „je ugledala luč sveta samo po moralni šibkosti nekega brezvestnega moža“, neha ljubiti Edvarda tisti hip, ko v njem odkrije moralno šibkost, obstoječo v tem, da je prisegel idealom, ki so mu bili dotlej tuji. Moralno šibkega kneza Lotarja je pregnala s prestola. Avtor, čigar politični ideal je nekak prosvetljeni despotizem, dá opatinji spregovoriti naslednje besede: „Šibkost je često hujša kot podlost, vsaj pri regentu. Volja obvladuje narode, trdni volji ni nič nemogočega, toda slabič, omahljivec požene sebe in druge v pogubo. Moralna šibkost vladarjeva je pravo zlo narodov, netivo revolucij.“ Lotarja je Magdalena spravila v neko svojevrstno versko sekto. Vsakega novega člana krsti krstitelj sekte s tem, da ga nekolikokrat potopi v reko. Kopanje v vodi je sploh važen del obredja. Njih sožitje je — komunistično: nihče ne sme imeti več lastnine kot drugi. Knez Lotar živi tu s spremenjenim imenom pod oblastjo brivca Elije. Edvard pride nekega dne do njegove kočee. Lotar ga povabi k sebi, Elija tega ne dovoli. Lotar se razsrdi in zapodi brivca. Elija res pobere svoje stvari, tedaj pa ga knez vpraša: „Kam, Elija?“ Elija odgovori: „Zapustim Vas; povedati hočem našemu preroku, da ste postali kreposten mož, ki nas ne potrebuje več.“ Knez se nato po kratkem notranjem boju pokesa in reče: „Ne zapusti me, Elija, odpusti, ako sem Te žalil. Čisto prav imaš, pogovor z onim prijateljem bi me sedaj samo zmedel . . .“

Avtor pomena sekte nikjer naravnost ne tolmači, vendar se dá iz tega in podobnih scen razbrati. Knez Lotar je slabič volje in zato je moral s prestola. Zdi se, da je prav v preizkušanju moralne moči smisel te najbrž le navidezne verske sekte. Moralno šibki ljudje so človeštvu škodljivi, treba jih je torej iztrgati iz človeške družbe. To se zgodi na ta način, da se pritegnejo v sekto. In to je pomen in smisel nesmiselnosti, katerim se morajo člani sekte podvreči: le kdor je vreden, da živi med svetom, bo te nesmiselnosti kot take spoznal in imel dovolj moči, da se odloči od sekte. Vsekakor svojevrstna sekta: njeno nalogo izpolni le tisti, ki se ji izneveri. O tem nas potrjujejo tudi naslednje opatove besede. Opat in Massiello, ki nista vedela za nove prekrščevalce, sta se šla nekega dne kopat v njihovo reko. Krstitelj sekte misli, da sta dva nova vernika in ju nekolikokrat potopi v vodo. Neprostopljiva krščenca mu le iztežka uideta. Opat pozneje komentira dogodek z naslednjimi besedami: „Sekta začenja polagoma kopneti, preroki in čudodelniki se redčijo, in čim bolj se širi pamet onkraj gorá, tem bolj tišče tu v abotnost in zategadelj se morajo seveda oprijemati tako obupnih pomočkov. In res ima tudi to zlo svojo dobro stran. Prenekateremu šibkemu značaju, ki je do te minute dvomil,

h kateri srenji prav za prav spada, se zgodi kot nalašč, da mu na prehodu na glavo zvrnejo neko religijo tako rekoč odzad — če si jo namreč поблиže ogleda, spozna, da je prav tista, ki jo je iskal in želel.“

V smislu svojega aristokratskega konservativizma avtor obravnava verske, politične, socialne in kulturne probleme. Njegov politični ideal je, kot smo videli, prosvetljeni absolutizem. Ungern-Sternberg odklanja osvoboditvene pokrete zatiranih narodov in stremjenje po izenačenju stanov. Smeši saint-simoniste, „ki streme po skupnosti denarja in žensk“, in se obrača proti liberalcem. Z istega stališča presoja religijo: pobija tercijalstvo in sektantstvo kot destruktivne sile svoje dobe, a prav tako svobodomiselnost in ateizem. Tudi v verskem oziru mu gre za formo, črka mu je prav tako važna kakor duh. Samostansko življenje mu je simpatično; govori tudi o „protestantovski ideji samostanskega življenja“.

III

Raztrganost je neko osnovno duševno in življenjsko dejstvo, neka duševna razpoloženost, neki odnos do samega sebe in do sveta. Umetnost, kateri postane to duševno razpoloženje osrednje doživetje in gibalno, je — po Sternbergu — romantika. Kot zastopnik romantičnega umetnostnega gledanja nastopa stari Otfried. Ta definira pojem romantike takole: „Po mojem naziranju je osnova romantičnega *skrivnostnost*, obe glavni opori ljudska vera in študij narave, namen pa obče človeško zanimanje. Tu poudarjeni religiozni moment romantične umetnosti v nadaljnjih izvajanjih se razvije, ko pravi, da je krščanstvo, „ker sloni na skrivnosti, še celo ustvaritelj romantične poezije“ in ker stremi od danega pojavnega v transcendo. In ko nekdo vzklikne: „Meni se zdi, da je vsako razrvano, s seboj v razdvojenosti živeče čustvo že naprej imenovati romantično“, mu Otfried pritrdi: „In tudi je, kolikor se v razrvanosti že skriva kal religiozne rasti, ki stremi navzgor v veri ali gineva v temnem zanikanju; romantični pesniki so izvedli obe smeri.“ Pojmuječ umetnino kot nekaj organskega, se obrača proti klasicističnemu posnemanju antike: „Duhu niso mogli ukazovati, formo so pa lahko posneli; posneli so jo, pri tem pa pozabili, da je kot posoda prikladna le za poseben sad in da je bedasto, ako najprej stvorimo posodo in šele v njo izdelamo sad, namestu da bi živ gon stvoril posodo po sadu.“ Umljivo je, da mu ne ugaja francoska poezija, ki da je vrh tega še brez občečloveškega interesa. Francozi niso romantiki, „ker so se v svojih pesnitvah bolj ali manj oprijemali vsakokratnega časovnega interesa. Spočetka je bila njihova muza sužnja dvora, zdaj pa je, kar je še hujše, dekla političnih strank“. Otfried je prepričan o avtonomnosti poezije in o njeni vzvišenosti nad vsakdanjostjo. Navdušeno občuduje Goetheja, čigar smrti ne more preboleti.

(Konec prih.) — Peter Pajk.

KNJIŽEVNA POROČILA

Wl. St. Reymont: Kmetje. I., II., III., IV. Poslovenil Jož a G l o n a r. Izdala in založila Slovenska matica v Ljubljani 1929/30/31. Strani 257 + 286 + 362 + 304.

V izvirniku nosijo Kmetje podnaslov: sodobna povest. To je eno najznamenitejših naturalističnih del v svetovni književnosti.

Ob naturalizmu vidimo, kako globoko se je umetnost vrnila k ljudstvu, tja, od koder je izšla. Nikjer pa ne vidimo tega povratka razločneje kot ob Reymontovi sodobni povesti. Zanimivo bi bilo primerjati Reymontove Kmete z Dantejevo Božansko komedijo. Zola je umetnost pomeščanal, Reymont jo pokmeti; oba pa jo presadita najprej na skalo razuma in razumevanja, tako da ostane na čustveni strani nedotaknjeno samo še pesnikovo praobčutje, iz katerega ustvarja, dočim so vse osebe predmeta v svojih podobah zveste sebi le zaradi prizme, skozi katero jih gledamo. Umetnik jih ustvarja in prikazuje skoraj da znanstveno, preštudirano in riše s pomočjo naturalizma, recimo, v naravni svetlobi.

Kaj je v tem obratu najzanimivejšega?

To, da si v dobi individualizma umetnik najde rešitev na stezah najskrajnejšega objektivizma. Epika se opre na opazujočo sociologijo. Umetniška fantazija se izživlja v oblikovanju celote in torej v zgradbi forme, ne v slogu in obsvetljavi predmetov (kajti tu se drži fotografske točnosti); slika po opazovanju in po spominu, zato pa tudi zgubi moč nad življenjem — na videz ga več ne ustvarja, temveč le projecira. Tehnično je ta umetnost predhodnica kolektivističnega filma.

Kako si razlagamo kulturno, duhovno nujnost idealistične in naturalistične umetnosti v naznačenem njunem obratu, je drugo vprašanje. Gotovo je obema tečajema skupna neka naslonitev, in sicer naslonitev na socialno tvorbo. Dante prenaša življenje v dograjeno onstranstvo. Reymont prenese življenje na socialno edinico, na vas. Idealizem je socialen retrospektivno, naturalizem vzporedno. Razdelila sta si svet in mogoče tudi življenje. Poleg tega je prav za omenjeni fazi, v Dantejevi in pozneje Reymontovi dobi, značilno duhovno češčenje kulture, in sicer v podobi antike, ter — pri drugem — češčenje narave, in sicer naravnega človeka in ljudstva, katerega je izkopala in kulturi vrnila romantika.

Glavna naloga te umetnosti je slikanje. Enotno dejanje ji ni potrebno. In res se v obeh primerih dejanje razblini. Marsikdo imenuje Reymonta avtorja velikih platen. S tem pa je povedal že obenem oceno pisatelja, kajti največji pripovednik mora biti avtor velikega teksta.

Wl. St. Reymont stoji v poljski književnosti na vidnem mestu. Za to mesto pa se mora zahvaliti posebno Kmetom, ki smo jih Slovenci končno dobili v Glonarjevem prevodu. Ob sedanji delitvi prevodov moram Glonarjevega imenovati slovenitev.

Kaj je vsebina Kmetov? Življenje; kakor sem omenil v uvodu. Reymont je prizma. Snov je poljska vas. Lipce lahko opišemo z dvema besedama: socialni kozmos. Ob ta svet buta drugi svet, a ne lega nanj, temveč samo meji. To je svet oblasti. Ves zunanji svet predstavlja Rusija. Ponesrečeni nemški naselniki so zunanje le toliko kot notranje bajtarji, prvine in sile brez imena. Predstavniki Lipc so osebe kot osebnost na meji vseh skrajnosti in takim pravimo tipi. Župan je propadla samouprava. Bogati kmet Borina je vaška aristokracija, ki pa živi še bitno z vasjo, dočim je graščak že odrinjen iz nje in njegov brat že brez sloja. Tenka nit z mestom so še berači, potujoči učitelj Rok in Židje. Zemlja je nivelator. Plemeniti sosedni Repčaki so le nekakšni junaki pred vetrom; v resnici so kmetje. In vsaka velika vas živi samostojno, avtarkično. Tudi božje poti so samo božje in njihove.

Pokrajina je valovita planjava z rodovitnimi polji in velikimi kosi gozda, a tudi puste zemlje je še precej, ki čaka pridnih rok. Vas ima ribnik in potok. Domovi se dele v tri vrste, kakor povesod. Razen Žida žive vsi ljudje od kmetijstva. Novi sloj, delavstvo namestu bajtarstva, si služi kruha v lesni obrti in trgovini, ne vemo pa, ali ne zmaguje v njem še težnja po grudi. Izseljenikov je malo; ti se odbirajo iz pregnancev ali obsojencev; torej so Lipce trdna vas.

Bogati kmet Matej Borina je individualističen gospodar in značaj. Močni egoist si kreše lastno pot in potrebuje na njej le še dopolnitve. Preko lastne rodbine se oženi z mlado, prelepo Jagno, kakor da mu je večno živeti. V tem je naravna klica lastnega zanikanja. Njegov sin Antek se za nekaj časa proletarizira. A tudi v njem klije ista smer, prisposobljena v obupnem hrepenenju za Jagno.

Ta žena je nemogoč tip plemenitve. Združuje lepoto zemlje in zlo strasti. Živi lastni utešitvi, je išče v razuzdanosti, dokler se ji ne približa mlado solnce, da se mu vda daljnemu, nadnaravnemu, kakor je bogoslovec Jasek. To bitje je v Lipcah obsojeno v pogin. Množica prežene Jagno iz vasi. Ni moči, ki bi jo bila tega rešila, in končno se ji omrači um. Mladi Borina, gospodar, je našel svoj mir.

Pot do rešitve tega problema gre preko smrti starega individualista, Borine. Tudi ta ni mogel živeti do konca v Lipcah. Iz zemlje, iz katere je neposredno zrastel, se vrne spet k zemlji, se ves spoji z njo in ko jo zajame s poslednjo krettno, umre.

Ti prizori so najvišja podoba nagnosti človečnosti, pračlovečnosti. Stari in mladi Borina sta v življenju in v povesti osrednji postavi kmetstva. Razumljivo je torej, da se vse življenje vasi prepleta z njunima. Njima je pisatelj določil največ prostora. Oba sta pred nami kakor živa in se nam zdita neizčrpen studenec.

Manj jasno je življenje Dominikove vdove. Spor v njeni rodbini je precej umeten. Z ene strani je podobna Borini kot samodržec, z druge je večja. Pisatelj je na tihem predstavil z njo ženski tip oblasti na vasi. Ta oblast se kljub svoji poganski naravi naslanja na župnika.

Med tema skrajnostima vidi pisatelj vse polno vaških elementov, ki se razlikujejo že po človeških značajih. Dočim so prvi značaji nekako splošno nad mero dobrote in zla, se mali ljudje še delijo. Tu je pred vsemi kovač, spletkar, precej podla duša. Nevidni organist. Neodločni in posebno nekateri anarhistični ali pa nazadnjaški kmetje. Neodgovorni župan, mlinar, gostilničar, županov brat Gregor. V tem svetu rešujejo najtežja vprašanja srednji ljudje, kakor so: organistova žena, cerkovnik, Trezin Jasek. Edino Guštinka raste visoko izmed njih s svojim ostrim jezikom in tudi razumom, ali pa se Ana z uspehom in sama prebori skozi vse, da je končno ta delavna žena v primeri z vsemi drugimi prava junakinja. Ana predstavlja normalo: zato ostane končno z Antkom po vsej pravici na Borinovem domu.

Kaj naj si mislimo tu o osebah, ki jih je Reymont narisal tako krdelo? Za predstavnika fantov je postavil Matevža, toda ni se mu prav posrečilo, ker je ta bolj predstavnik svoje vrste fantov in pa nižjega sloja. Fantov in deklet, razen v množici, sploh ni. V množici pa Reymont ne riše obrazov. Preveč se trudi vnesti v pripoved gibanje in dejanje.

Mogoče je pisatelj pravičen. Vendar pa ima njegova povest nesorazmerno veliko pozornost za individue, njegovo pripovedovanje preveč zunanosti in navora za vzporeditev ljudi in narave, da bi nam mogel predočiti enkratno skupnost vsega kolektiva. V bitki z biriči je sicer videti, da se takemu hipu bližamo, pisatelj pa ni hotel doseči z njo drugega nego odločitev med mladim in starim Borino. Enako tudi izgon Jagne ni resnično dejanje vsega ljudstva, temveč le osebno in slučajno izzvan ostanek tradicije. Ako bi iz tega sodili, je nesposobnost za kolektivno dejanje bistvo Reymontovih Kmetov. Drugačno možnost je pisatelj nakazal na nekaterih mestih, časovno pa je bila celo rešitev šolskega vprašanja zgolj individualna. Mogoče pa je bila Reymontu to posebnost poljskega kolektiva in je on, ki zna risati tudi mesta, ni hotel zabrisati.

„Vse njegove novele in prejšnje povesti — razen mesta Łódz — so bile nekakšna priprava za to povest, ki se je pod peresom dozorelega, svojih ciljev in sredstev popolnoma svestega si umetnika spremenila v resnično epopejo poljske vasi“ — pravi zgodovinar Feldman. — „Nekoč je stremela Konopnicka po tem, da postavi proti plemenitaški Mickiewiczevi epopeji — ljudsko; vemo, zakaj se ji ni posrečilo v vsem; Reymont je šel drugo pot in dosegel rezultat, ki spada k triumfom opisne literature.“

To nam zadošča. Slovenska matica se je gotovo pravilno odločila, ko je poskrbela za slovenitev Kmetov.

Obsežno delo, ki ga je Reymont porazdelil tako, da je vsakemu letnemu času posvetil eno knjigo, je delalo prevajalcem že mnogo truda in tudi dr. Glonar je odslužil tlako s pridnostjo. Pokazal se je vestnega prevajalca.

V celoti se je zvesto držal izvirnika. Smiselno povest in njene podrobnosti niso težke. Težava je bila po jezikovni plati, ker je Reymont spisal Kmete v dialektu ali — bolje rečeno — v ljudski govoricu povsod tam, koder podaja razgovore. S tem je dal delu nedosegljivo sočnost in svežost. Temu primerno je poskušal naš prevajalec uvesti neko domačnost v celoti. Oklepa se štajerskega dialekta. Splošno pa smemo o njegovi slovenščini reči, da je ustaljena (standardizirana) slovenščina dosedanje ljudske povesti.

Kakor ni Reymont zatiral nemčizmov, ki jih je poljščina polna, tako jih tudi Glonar ni trebil in mu je pretila pri tem pač velika nevarnost, da bi izvirnega le nadomeščal z drugim. Sodba, kako se je tega ubranil, bi bila le pretežko pravična. Ponekod so ostale nerodnosti v stavku, večinoma pa so zelo majhne, n. pr. večni roditelji brez r-a, gosti „pa“ in napačni stavki „Bo imel tudi svoj profit od tega“, ki združuje trojno napako, ker ne poda niti smisla. Ali pa ima za kolikor — kar, za kar — kaj. V prostejšem prevajanju mu „Večkrat se je vsula redka toča“ pomeni „Včasih je redko naletavala toča“, kmalu bo ura skoraj deset, ker stoji solnce „med vzhodom in poldnem“ (południem = jugom) in za „solze so se vsule“ piše „planile solze“, za „bijac slowami“ — „z besedami švigati“, kar pa vendarle niso velike napake. Kjer je uvajal slovensko versko življenje (stihe, imena zvonov itd.) se mu je zmerom posrečilo. Prevel ali pa nadomestil je stotine pregovorov, puščic in robotih odgovorov zelo spretno in se pokazal z vseh teh strani velikega poznavalca ljudskega besednega zaklada.

Glonar je torej svoje delo dobro opravil. Vsakomur bo zanimiva svoboda, s katero se giblje v slovenščini. Dejal sem, da se nekd ne more otresti nem-

čizmov, ker se je navezal na štajerščino. Dobro pa bi bilo sprejeti od njega dopolnitve za naš leposlojni besednjak in mogoče nekaj v pravopisu.

Kmete smo dobili cele, kolikor je mogoče ta sočni plod poljske zemlje sploh kam presaditi. Ob tej priložnosti se mi zdi vredno omeniti, da imamo razen Kmetov prevedeno še krajšo, pa zelo značilno Reymontovo povest „Pravični“ (Sprawiedliwie) in se je s tem pisatelj pri nas globoko usidral.

I. Grahor.

Štiri povesti za ljudstvo. Angelo Cerkvénik: Orači. Povest. Izdala Cankarjeva družba v Ljubljani. 1932.

Meščanska kultura je na zatonu. Ustvarila je mogočne kulturne dobrine, prerodila in oplodila človeka, toda čimdalje bolj postaja neplodna in na njeno mesto stopa, dasi še z negotovimi koraki, a vedno krepkeje in silneje, nova in sveža kultura četrtega stanu: delavstva. Pod vplivom tega hotenja se je snovno in idejno prerodila tudi današnja umetnost, v kateri naj bi se odražal propad današnje družbe, borba ljudskih množic za novo družabno ureditev in duh nove brezrazredne družbe bodočnosti. To pa seveda ne spremeni bistva umetnine, ki bo ostala vedno potenciran odraz življenja in katere umetniška pomembnost je odvisna od umetnikove oblikovalne in ustvarjalne sile.

Soustvarjati in propagirati novo delavsko kulturo in proletarsko umetnost na Slovenskem je namen Cankarjeve družbe. Žal, pa ji to nikakor ne more uspeli in ji tudi ne bo, dokler bo izdajala knjige, kakršni so Cerkvénikovi „Orači“.

Napisati izčrpno kritiko o tej knjigi, je v reviji nemogoče. Če bi človek hotel pokazati vse napake te povesti, ki je zgrešena tako po osnovi kakor po izvedbi, bi moral napisati novo knjigo. In to bi bilo skoraj potrebno, kajti zadnji čas je že, da se enkrat za vselej onemogoči, da izhajajo taka dela pod krinko umetnosti; dela, ki so kriva, da je postal naziv „proletarska umetnost“ naravnost sinonim za vse, kar je brez sleherne umetniške vrednosti.

Cerkvénikovi „Orači“ hočejo biti nekaka epopeja zadružništva, ki se izraža pri pisatelju v idejni skupnosti, katera pa ni nikjer točno in jasno izražena. Že tu je pisatelj pogrešil, kajti glavni namen zadružništva gotovo ni vzgajanje delavstva k zavesti skupnosti, kakor tudi ni zadružništvo cilj delavskega pokreta, temveč samo sredstvo, pripomoček, da se v današnji družbi olajša delavcu njegov bedni gospodarski položaj. Glavna napaka dela pa je, da ni pisatelj pravičen do nastopajočih oseb, kar je osnovna zahteva umetnosti. Pri Cerkvéniku pa so vsi predpostavljene moralno skrajno propadli ljudje. Vse karakterizirajo trebuh, pleša, zlata verižica, cinizem, zlasti pa spolno izrabljanje njihovih uslužbenk. Višek tega je v „Oračih“ lik Mautnerja, lastnika anončnega podjetja, ki ne samo da spolno izrablja svoje uslužbenke, temveč jih celo spolno okuži in ko dekle zanosi, jo vrže na cesto, da mora v prstovoljno smrt. Ravnatelj opekarne pije seveda šampanjec kar v pisarni, ljubimka s svojo tipkarico in posluša po radiju jазze iz Budimpešte. Trgovec Tomšič pa je, da uniči konkurencu, pripravljen žrtvovati celo lastno hčer, in to človeku, ki ga je „z elegantnim zamahom desne noge sunil — skozi odprta vrata na cesto...“, katero „je z nosom bučno poljubil“ (str. 50./51.). S podobnimi moralnimi kvalitetami je orisal Cerkvénik tudi druge osebe, ki zavzemajo kakršnokoli višje mesto na družabni lestvici (profesor Jančigaj, župan, šolski upravitelj in župnik na Telečjem vrhu, šolski nadzornik).

Pa tudi pri opisovanju tako zvanih pozitivnih likov je pisatelj močno po-
grešil. Marko na primer hoče ubiti Mautnerja iz osebnega nasprotstva (zaradi
dekleta), ne pa iz socialnega. Isti Marko, ki je glavni junak in nekak pisatelj
ideal delavskega voditelja, vé, da ravnatelj „Zadružne centrale“ ne ravna
pošteno, vendar ne nastopi proti njemu, dokler je v službi pri zadrugi, temveč
šele, ko ga ravnatelj odpusti. Takrat pa mu zalúči v obraz, da je ravnatelj
odvisen od zadruge in zadrúžnikov, ne pa oni od njega, toda ko očitajo za-
drugarji Marku neiskrenost, ker jim ni zaupal svoje preteklosti, pa jim isti
Marko prav po „buržujško“ zabrusi, da ga niso nastavili oni, temveč zadruga
in da jim ni dolžan nikakega odgovora (str. 91.). Marko pa je pogrešen tudi
etično; sam trdi in se naravnost baha na zadrúžniškem sestanku, da obžaluje,
da ni ubil Mautnerja (str. 93.). In to naj bo ideal bodočega človeka, za kate-
rega naj se navdušuje delavstvo!

Nič bolje ni orisan tudi ženski pozitivni lik, ki je psihološko popolnoma
nemogoč. Dekle spozna na primer v enem večeru (str. 42.), oziroma v nekaj
mesečih (str. 53. — Cerkvénik je namreč že pozabil, kaj je rekel na str. 42.),
vse tisto, „kar je Marko v dolgih petnajstih letih skoval na nakovalu svojega
uma“. Pa tudi njena ljubezen do Marka je nekaj posebnega. To ni ljubezen
žene do moža, ne, to bi bilo novega človeka nevredno, temveč ljubezen do
velike ideje (str. 40.), in ko jo Marko poljubi, je to, kakor bi pet sto jeklenih
mož poljubljalo veliko idejo (str. 161.)! Višek takih nemožnosti, ki jih je v
povesti polno, pa je hribovska vas Telečji vrh, slovenska „Guayana, Sibirija“,
kjer žive sami bebci, kjer pijejo otroci v šoli žganje, kjer sta največja pijanca
in prešuštnika župnik in nadučitelj, ki čakata kar cele noči pred vrati učite-
ljice, da bi jo dobila, in kjer so še živali čudne in neprijazne (str. 98. do 104.).
Lep primer nemožnosti je tudi, kako ukánijo delavci opekarno, da kupi od
njih svet, ki ga imajo čuda mnogo.

Idejni zgrešenosti, psihološki nemožnosti, neutemeljenosti in nelogičnosti pa
se pridružujejo še šibek slog, pomanjkanje oblikovalne zmožnosti, slabo po-
znavanje jezika, grmada tujk, koseskizmi ter nemogoče in neokusne primere.
V dokaz temu samo nekaj citatov: „Ali nisi mogel nekoliko vljudneje povedati
mu“ (str. 113.), „Ščipalnik na nosu je ritmično — hkratu s stresljaji trebuha —
poskakoval“ (str. 19.), „se je oglašalo frfotanje vojaškega zrakoplova“ (str. 23.),
„kakor stara, življenja naveličana koklja“ (str. 24.), „Njena misel je bila kakor
lastnost solnčnega žarka“ (str. 41.), „sredi Sahare, kjer so se rekam solze
posušile“ (str. 98.), „Včasih bi bil Marko rad ugriznil v štruco kruha, v lepo
rdeče meso, v čokolado“ (str. 123.), „Ročno delo ni opij komodnosti privedli-
giranih, ročno delo je večer bičar resnice“ (str. 122./123.). Ko lajajo psi v noč,
pisatelj sentimentalno vzdihuje: „Tožili so o pravadnini, ko so njihovi pra-
dedi bili mnogokdaj lačni, ko so od gladu umirali, a vedno — svobodni“
(str. 54.). Izmed nemogočih izrazov naj navedem: bakljati (str. 8., 42.) za
žareti, vejičar (str. 33.) za pikolovec. Rad uporablja tudi nekatere srbohrvaške
izraze in tudi šteje neslovensko.

Da zaključimo. Cerkvénikova povest „Orači“ je neumetniška, oblikovno
diletantska, neetična in kot taka nesocialna, idejno nejasna in pogrešena, papir-
nata in neživljenjska in zato umetniško in kulturno brez pomena ter delav-
skemu pokretu in delavski kulturi škodljiva.

Ivan Matičič: Moč zemlje. Pripoved vasi. Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani. 1931.

Troje daje Matičičevi „pripovedi vasi“ posebno obeležje: jezik, ki je močno pomešan s koroškim narečjem, snov, ki obravnava nesrečno Koroško in ponesrečeni plebiscit, ter hotenje, da bi bila njegova „pripoved“ kolektivna povest vasi in ne posameznikov. V tem je njegova povest prav gotovo zanimiv poskus, ki bi mogel obogatiti pa tudi preroditi našo ljudsko povest. Žal, pa se je pisatelju izvedba povesti radi nedostajanja stvariteljske moči ponesrečila.

Matičičev jezik je bujen, živ in pester, včasih kar baročno preobložen, da ima človek vtis, da mu je botroval Pregelj. Posebno sočnost pa mu daje koroško narečje. Vendar pa je šel pisatelj včasih predaleč; razni izrazi, kakor ulaka (str. 10.), marnvati (str. 10.), mavžna, otrojtati (str. 18.), bentiti (str. 24.), ušajtno (str. 40.), bodo ostali bralcu gotovo nerazumljivi. Nepotrebni so dialektični izrazi, kadar popisuje v književnem jeziku (štala, špeh, polkni, fajfa, frajlice, prešati, trupe, štuk, kofer, šunder, gvant). To hotenje po originalnosti je zakrivilo tudi preobilo ponavljanje nekaterih izrazov, kot ravsanje in kavsanje, pa tudi razne prisiljene popise: „Pute so veselo *krakale*“ (str. 25.), „ven, tavžent zlomkov, ven, tavžent hudičev, naprej“ (str. 81.), „V poletje je *bušnil* vlak —“ (str. 48.), „saj je mikavna, da bi *zlomila generala*“ (str. 51.), „Pri Sveti Ani je *migal* zvonec“ (str. 120.), „Šmonc je vstal in *se odnesel* k vratom“ (str. 122.).

Snovno je povest zanimiva, ker črpa iz nedavnih dogodkov na Koroškem, ki so še vsem v trpkem spominu. Škoda, da pisatelj ne skuša analizirati vzrokov, ki so zakrivilo, da smo izgubili Koroško, ta najnesrečnejši del naše zemlje in našega naroda. Prav v tem pa je pisatelj ostal vse preveč na površini, mesto da bi segel v globino. Kriviti našega poraza samo Nemce, pa še včasih tako naivno (str. 105./106., kako so si nekateri pridobili pravico glasovanja) ter cikanje na pristranost mednarodne plebiscitne komisije (str. 109.), je gotovo preplitko. Vzroki našega poraza so vse globlje in bilo bi že čas, da bi razni naši ljudje, ki poznajo Koroško in ki so sodelovali pri plebiscitu, nepristransko in možato skušali ugotoviti prave vzroke našega poraza.

Kolektivnost popisa se pisatelju ni posrečila. To hotenje pa je zakrivilo, da so ostale osebe, ki tvorijo osredje povesti, neobdelane in nejasne. (Jozej, Tonca.) Sploh je ostal pisatelj pri opisovanju oseb preveč na površini (župnik Silan, Špan, Mojca, Tine, šolski upravitelj Štih, učiteljica), Nemcem in nemškutarjem pa je marsikdaj krivičen in vidi na njih samo senčne strani (Fric, mesar, kovač, hlapec Paškali), medtem ko riše skoraj vse Slovence pa tudi druge Slované samo s solčne strani. Psihološko je najbolj pogrešena Krista, njena strast do Jozeja je preslabo utemeljena, razmerje do Jozeja neverjetno, popisi njunih odnosov pa marsikdaj celo neokusni (str. 51./52. o čipkah na belih hlačkah, ali str. 98. in 120., kako se mu ponuja), saj končno vendarle ni vlačuga.

V povesti se tudi premalo odraža socialni moment, ki je komaj nakazan (Šporn in grof zaradi gozdov). Pisateljevo gledanje je sploh močno romantično, čuvstvovanje presentimentalno, razni dogodki so zelo neverjetni (da Jozej nič ne piše domov zaradi noge, ki jo je izgubil, njegovo obnašanje ob plebiscitu ali zgodba o Rutarjevem Tinetu — kozaku v oficirski bluzi). Sploh

pogrešamo smisla za realnost. Povest je sicer tako morda bolj zanimiva za preprostega bralca, toda to je delu močno v kvar, ker mu jemlje umetniško resničnost.

Pisatelj tudi ni zmožni snovi, prebogata je in prerazlična: Koroška pred vojno, med vojno, po vojni, ob prevratu, ob plebiscitu in po plebiscitnem porazu. Zato povest vedno bolj pada, postaja izkonstruirana, neplastična, pisatelj se jezikovno ponavlja in naše zanimanje pada, mesto da bi raslo.

Kljub tem napakam, ki jemljejo delu umetniško vrednost, pa je Matičičeva povest vsaj skromen opomin našemu preprostemu človeku na rojake onkraj Karavank. In to ji tudi daje upravičenost, da je izšla. *Vinko Košak.*

Pio Baroja: *Pot k popolnosti*. (Mistična strast.) Poslovenil Stanko Leben. Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani. 1931. Strani 295.

Poleg Rusije predstavlja Španija brez dvoma tisti del evropskega sveta, ki po svojih duhovnih in družabnih preobratih v zadnjem času upravičeno v največji meri priteza nase našo pozornost. Kljub vsem prostornim in miselnim razdaljam, ki ločijo narode in zemlje kontinenta med seboj, je Evropa v svoji celoti vendarle neka realna skupnost, ki ji sije približno isto sonce in ki jo uravnavajo isti zakoni gospodarskega in kulturnega razvoja. V usodi slednje zemlje se zrcalijo tudi usode narodov, ki se kjerkoli drugje bijejo za svojo podobo in svobodo, in v obrazih nekaterih narodov najdeš za čudo sorodnih in sličnih potez.

Ob vsem tem pomeni izdaja Barojeve *Poti k popolnosti*, ki jo je prevedel Stanko Leben, vse hvale vreden, dragocen, aktiven poskus, razgrniti pred nami notranjo podobo predrevolucijske Španije in nam približati kali in smeri, iz katerih in v katere rase preobrat. Kakor razberemo iz temeljitega in izčrpnega Lebnovega uvoda, je Pio Baroja z Unamunom, de Ayalom, de Madariagom i. dr. med miselnimi početniki sodobnega španskega gibanja in tako je tudi njegova *Pot k popolnosti* živo, bojevito dejanje. Toda Baroja najbrž pač ne prihaja iz družabnih nižin; njegovo kritiko španske družbe pojí bolj čisto moralno ogorčenje krvnega in duhovnega aristokrata kakor pa preprosta zavest, da je socialni red neznosen in da bi ga bilo treba postaviti na glavo. Glavni, prav za prav edini junak njegovega romana, Fernando Ossorio, ta izgubljeni medicinec, brezupni umetnik, aristokrat in vagabund, o katerem vsa znamenja pričajo, da je zrasel iz pisateljevih avtobiografskih zapiskov, roma po Španiji od Madrida do Segovije, od Toleda do Valencije, se slučajno in usodno srečuje s pisano množico ljudi, toda nikoli nikjer se od njega ne odpre most do nikogar, strahotno, bolešno sam gre Ossorio skozi mesta in vasi, čez polja in gore, bolešno sam in brez odmeva ogovarja ljudi po krčmah in na križiščih in bolešno sam, sam vase izgubljen ostaja zmerom sredi vsega: zanj ni prav za prav nobene človeške, nobene socialne skupnosti, zanj ni nobenega kolektiva, v katerega bi se lahko potopil. Aristokratsko dete, ki je od vsega hudega pobegnilo od doma in ki zdaj nikjer ne more najti zatočišča sredi sveta in se ne more prebiti do ljudi.

S silnim simbolom je pisatelj ponazoril to črno, težko vzdušje, skozi katero se njegov junak prebija do sebe. Nekje pripoveduje o sliki, ki jo je Ossorio razstavil (str. 9. in 10.): „Slika je predstavljala revno sobo z zelenim blazi-

njakom, nad katerim visi slika v olju. Na blazinjaku sedita dva dečka, visoka, bleda, elegantno črno oblečena, in poleg njiju dekletje petnajstih ali šestnajstih let; poleg starejšega brata, naslanjajoč se z laktjo na njegovo ramo, stoji še drugo dekletce v kratkem krilcu, oblečeno prav tako črno. Skozi odprto okno je videti strehe industrijskega mesta, nebo, prepreženo z debelimi žicami in kablji, in dim, ki se dviga v zrak, počasi, iz stotero tvornic. Pod sliko napis: Ure tišine in molka. Slikana je bila neenakomerno; vendar je vsa izražala ozračje neke prtajene bolesi, tesnobe, nekaj tako nedoločno bolnega, da je zasekalo rano v dušo. — Ti žalno oblečeni mladi ljudje, sami v zapuščeni in žalostni sobi, pred njimi pa življenje in delo velikega mesta, vse to je vzbujalo v gledalcu čuden strah in tesnobo, s podolgovatih, bledih, aristokratskih obrazov te četvero dece je bilo moči razbrati življenje, polno profinjnosti; a istočasno je človek razumel, da se je v tej sobi moralo zgoditi nekaj zelo boleznega, žalostno končati neko življenje morda. V daljavi si slutil nekaj kakor strahoten polom; to velemesto s svojimi dimniki je pošast, ki bi požrla brate in sestre.“ — V tem odstavku, v tem romanu je Pio Baroja na silen način podal obraz človeka, ki je obremenjen z vso bogato dediščino starega španskega sveta, z dediščino vsega duhovno in materialno dobrega, pa v njem vendarle še ni mogel ugasniti poslednji uporni, skeleči plamen večno človeškega in se venomer samo s pekočim miselnim iskanjem in etičnim obnavljanjem samega sebe prebija skozi vse svoje prazne, votle brezdelne minute in zoper vso težko, nasilno, zlagano družabno atmosfero okrog sebe in v sebi in nad seboj. Ne, Fernando Ossorio ni revolucionar v našem pomenu besede; toda na dnu svoje duše je vendarle skrit zarotnik, nevaren obstoječemu redu, dasi ničesar ne premore in ničesar ne čuti in ničesar ne ve, za kar bi se bilo vredno biti.

In ob njegovem brezupnem, brezglavem popotovanju križem Španije nam pisatelj prikazuje tisoč pestrih srečanj in nam odkriva tisoč tajn španskega sveta. Nekaj čudovitega so te večne pokrajine, v katerih se Baroja na vsakih nekaj korakov izživlja s svojim junakom: gore, reke, ceste in samotne krčme ob njih, provincijalna mesta in vasi, cerkve in samostani brez konca in kraja, same cerkve in samostani s svojim večnim zvonjenjem. In ljudje: razbojnikom podobni vozniki, čudaški krčmarji, mularji, smetarji, politični agitatorji, guvernerji in aristokrati, blede nune za križanimi okni in duhovni vseh vrst, pa bele deklice po neznanih mestih in ljudje „temnih obrazov in zloveščih oči“. Fernando Ossorio roma skozi ves ta pisani svet, nikjer se ničesar ne dotakne, nikjer se mu nihče ne odpre, samo Bog se mu od časa do časa oglašá v srcu, pa ga zmerom spet zataji in zaduši. Samo na koncu se dá ukleniti v srečanje z ženo. Nič posebnega ni ta njegova ljubezen; kakor bi se lahko vsak drug, se v kazini s palico pretepa zanj, toda ko se mu rodi otrok, se mu naenkrat odkrije pot, ki drži k popolnosti: stran od vsega, kar je bilo in kar je, stran „od vsega, kar sta umetnost in vera“, življenje, kakršno je človeku položeno v kri in nagon — s proglasom nietzschejanskega optimizma sklene Baroja svoj roman.

Lebnov prevod je jasen in lep.

Iz nekaterih pisnih in slovničnih pogršk (vznešenost, pred čem, da se ga pouči itd.) bi se dalo sklepati, da je bila prevajalčeva korektura pomanjkljiva.

L. Mrzel.

Camilla Lucerna: I. Proteus-Goethe. II. Studien zu Goethes Rätseldichtung „Das Märchen“. Zagreb 1932. Izdanje „Udruženja univerzitetno naobraženih žen“.

I

V tem prvem eseju je Camilla Lucerna skušala podati Goethejev profil. Kdor Goethejevo življenje pozna, si bo na jasnem, da je to silno težka naloga. Goethejev lik je skušala pisateljica podati v dvojni liniji: liniji njegovih zanimanj in neštetihih življenjskih delokrogov, liniji ljudi od beračev, žonglerjev, knezov, do Beethovna in Napoleona, dveh največjih, vse do otrok. Vendarle je prevelika zgoščenost pretežkih stvari linijo nekoliko zameglila, marsikaj je morda (o luči) podano vendarle bolj s sentimentom kot z mirom analitika in ugotavljalca. Prvo je morda pravilno, toda le do one meje, do katere ga pisatelj in raziskovalec obvladuje. Kljub vsemu pa je tudi v tem malem delu vidna demoničnost onega Goetheja, ki je o svojem delu dejal: „Mein Werk ist die Vereinigung von Wesen, die aus dem Ganzen der Natur genommen sind und führt den Namen Goethe.“

II

„Es fühlt ein jeder, daß noch etwas darin steckt, er weiß nur nicht was.“ — To, kar je o njej rekel Goethe, živo občuti sleherni čitatelj sam in ni čuda, da se je cela vrsta ljudi že bavila s tem „kaj“ Goethejeve pravljice. Camilla Lucerna jo je uvrstila v vrsto pravljič, ki jih imenuje svetovno nazorske. Postavila jo je tudi na čelo vrsti naravoslovno filozofskih fantazij pravljič od Novalisa, E. Th. Hoffmanna do Hofmannsthal.

Goethe je v tej pravljici razvil ono svojo idejo, ki je prav za prav to, kar je romantični „Organismusedanke“, ki izhaja v Nemčiji od Hamanna, Herderja in izvira od Shaftesburyja. Njej je pravljica „jenes kleine kosmische Rätsel einer Werdung und Weltverjüngung“. Vseh dvajset oseb, dvajset kozmičnih, vitalnih, duhovnih sil, ki se združijo ob srečni uri, da ustvarijo višji red, je porazdeljenih na dva centra: podzemni tempelj in Lilijino onostransko palačo, med njima brodarjevo koč. Vez med njimi tvori razvojna, prerodna potenca — zelena kača. V templju postave zlatega, srebrnega, bronaste kralja — modrost, sijaj, moč. Četrty kralj je nesorazmerna zmes vseh treh kovin, je nasprotnik razvoja, predstavnik vsega onega, kar je lenobno in bi hotel večno ohraniti svoje stanje, zastopnik nehotenja, mirovanja. Ko pa pride čas in odkrije kača možu z lučjo, človeškemu prodirajočemu duhu, ki pozna troje resnic: skrivnost, zakone, moč porajanja — še četrty: ljubezen, ki ne vlada, ampak oblikuje, se četrty kralj zruši, ko so mu luči varljivke izvlekle vse zlato. V templju vstanejo vsi trije kralji. To je tudi ona srečna ura, ko se združijo vsi, da ustvarijo nov svet, sijajen kraljevski par, okrog tega mesto, ki ga most, ki ga je preko reke nastajanja sama iz sebe zgradila kača, veže z deželami in narodi vsega sveta. „Ein Einzelner hilft nicht, sondern wer sich mit vielen zur rechten Stunde vereinigt.“ — Izhajajoča iz dejstva, da detajl v dobri umetnini vedno le idejo samo interpretira, se je Camilla Lucerna ustavila ob četrtem kralju in zeleni kači in iz njiju prišla do osnove dela. — „Das gegenseitige Hilfeleisten der Kräfte und das Zurückweisen aufeinander“ — mnogo je bilo že izgovorjenega o pravljici, ali končno in kljub res iskrenemu in tehtnemu

delu Camille Lucerne bo ostala živa resnica: „Es fühlt ein jeder, daß noch etwas darin steckt, er weiß nur nicht was“ — in najboljše se bo godilo otroku, ki jo bo poslušal in ne bo iskal v njej rešitve svetovnih ugank, ampak bo slutil le hrepenenje lepe kraljčine po kraljeviču.

Milena Mohorčeva.

PREGLEDI

KNJIGE IN ČASOPISI

Koledarji. — Menda ni hiše na Slovenskem, da ne bi imela koledarja ali pratike, ki je preprostem človeku najljubše štivo; brez dvoma je koledar najbolj razširjena slovenska ljudska knjiga.

Njegovo važnost za ljudsko izobrazbo so spoznali že naši prosvetljenci in ni čuda, da so ga radi njegove priljubljenosti začele izdajati vse naše knjižne ljudske družbe. Prav radi njegove razširjenosti in priljubljenosti je dolžnost naše revijalne kritike, da ne gre mimo koledarjev, češ, da ne vsebujejo ničesar umetniško in kulturno pomembnega, temveč da skuša tudi na tem polju, kolikor je to v njeni moči, vplivati na izboljšanje koledarjev; kajti zavedati se moramo, da niso za kulturo naroda važni samo umetniški vrhunci, temveč tudi podrobno kulturno delo, ki vzbuja v množicah smisel za višje kulturne vrednote in umetnost. In koledar spada brez dvoma med najvažnejša kulturno-vzgojna sredstva. Zato bi moral biti koledar nekaka čitanka, v kateri bi našel preprost človek vse, kar ga zanima, pa tudi vse, kar je potrebno, da spozna. Ne samo, da se mora odražati v koledarju kulturno, gospodarsko in politično stanje naroda v preteklosti in sedanjosti, v koledarju bi moral dobiti bralec tudi navodila za praktično delo v sedanjosti in smernice za bodočnost. Literarni in umetniški prispevki bi ne smeli služiti samo zabavi in razvedrilo, temveč bi morali biti izbrani tako, da bi vzbujali v preprostem čitatelju smisel za literarno umetnost ter mu izobraževali umetniški okus. Prav v tem pa naši koledarji največkrat greše.

*

Pri pregledovanju letošnjih koledarjev — ki so mi na razpolago — bom skušal zatorej ugotoviti, koliko ustrezajo gorenjim zahtevam, ne da bi se seveda spuščal v podrobno oceno vseh spisov, od katerih je večina, žal, le malo pomembna.

Koledar (Vestnik) XLVI. šolske družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za prestopno leto 1932. Izdalo in založilo vodstvo. Po kulturno-politični pomembnosti bi moral biti koledar, ki nosi celo podnaslov vestnik, naš najpomembnejši koledar, iz katerega bi se sleherno leto odražalo politično in prosvetno stanje slovenskega naroda izven državnih mej pa tudi v naši državi. Biti bi moral nekaj seizmograf, ki bi beležil vse spremembe, ki se tičejo našega naroda, tako da bi bili vedno točno poučeni o njegovih potrebah in težavah. Toda namestu *statistik in stvarnih ugotovitev*, iz katerih bi lahko spoznali resnično stanje slovenstva izven državnih mej, vsebuje le rodoljubarsko sentimentalne prispevke, ki so sicer dobro mišljeni, ne koristijo pa radi svoje meglenosti prav nikomur. Edina izjema sta članka „Naša meja — pastorka“ in nepodpisani člank „O šolstvu v Julijski Krajini“. Pa tudi v teh dveh člankih pogrešamo statističnih podatkov. Poročilo o veliki skupščini v Laškem pa priča, da je Družbi sv. Cirila in Metoda potrebno novih svežih sil. Oprema koledarja je starinska in dolgočasna.

Vodnikova pratika 1932. Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani. Urednik Vodnikove pratike ima težko stališče. Krog njenih čitateljev ni ne izrečno kmečki ne meščanski. Zato je izbira snovi seveda težavna in urednik se

je odločil za lažje štivo, ki pa po večini bolj služi zabavi kot pouku, jasne idejne usmerjenosti pa sploh pogrešamo kakor tudi literarnih prispevkov, z izjemo „Kotička za male bralce“, ki pa umetniško nikakor ne zadovoljuje. Poleg raznih praktičnih navodil (poštne pristojbine, sejmi itd.), ki jih imajo vsi koledarji, prinaša še celo vrsto drugega gradiva, izmed katerega omenjam dr. I. L.—a članek „Levstik in Vodnik“, ki skuša orisati pomen Levstika v malce prisiljeni zvezi z Vodnikom, članka dipl. agr. Jamnika „Kakšno je naše kmetijstvo“ in „Stanje svetovnega kmetijstva“, v katerih ugotavlja pisec vzroke krize našega kmetijstva v zvezi s stanjem svetovnega kmetijstva, članek Agronoma o travništvu in drja. Petriča članek o asanaciji vasi ter nepodpisani članek o pomenu „Narodne galerije“. Slike v tekstu po večini nadomestujejo priloge v bakrotisku. Naslovna stran je fotografsko posrečena.

Koledar Družbe sv. Mohorja. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celju, 1932. Tudi v tem koledarju se odraža sedanja težka gospodarska kriza in gotovo bodo kmetu dobro služila navodila Antona Oblaka v članku „O sedanji splošni krizi“, medtem ko je razprava drja. A. Gosarja „Zablode v sodobnem gospodarstvu“ bolj teoretičnega pomena. Med ostalimi članki se odlikuje Koblarjev kratki poljudni pregled slovenske književnosti, medtem ko pogrešam v članku Jožeta Godine „Slovenska Krajina“ izčrpnosti in nepristranske oznake. Narodne galerije pa se je spomnil v toplo pisanem članku „Več umetnosti! — Narodna galerija“ dr. J. Regali. Literarnih prispevkov je malo, zadovoljuje pa edinole črtica Bogomira Magajne „Ujetnik“. Koledar je idejno usmerjen izrazito katoliško, in sicer precej ozkosrčno, kar škoduje zlasti članku Kazimirja Zakrajška „Beseda o izseljeništvu“; ne-

podpisani članek „Kolednik“ pa je naravnost pamflet na sedanjo Rusijo. Slik je zelo malo in še od teh bi bilo pri večini bolje, če bi jih urednik nadomestil z drugimi. Naslovna stran je neizrazita.

Koledar Cankarjeve družbe za prestopno leto 1932. S sodelovanjem odbora C. D. uredil Talpa. Izdala Cankarjeva družba v Ljubljani. Izrazita idejna usmerjenost, obilica literarnih prispevkov in dobro izbrane ilustracije označujejo koledar Cankarjeve družbe. Namenjen je delavstvu, in sicer marksističnemu; kot tak je tendenčen, kar se odraža tudi v vseh prispevkih. Posebno pozornost zaslužijo članki: Alfreda Kurella članek „Iz fašistične Italije“, ki odkriva strašno sliko socialnih razmer v fašistični Italiji, ponatis iz Cankarjevega predavanja „Slovensko ljudstvo in slovenska kultura“, drja. Franja Žgeča pedagoška študija „Nekaj misli o vzgoji in kazni“, drja. Henrika Tume študija o zgodovini, razvoju in pomenu združništva in oba članka, ki razmotrivata o vzrokih sedanje krize in o njenem vplivu na naše kmetijstvo (Rudolf Golouh „Kako iz labirinta“ in Fabius „Fantazija“). Ostalih člankov ne omenjam posebej, kljub temu, da bodo dobro služili svojemu namenu. Med literarnimi prispevki so zlasti zanimivi prispevki delavskih pesnikov, ki pa so po večini preveč patetični. Umetniško pa škoduje skoraj vsem literarnim prispevkom tendenčnost in programatičnost. Za nekatere pa bi bilo sploh bolje, če bi odpadli. Slike in ilustracije so zanimive in tako izbrane, da izpopolnjujejo tekste. Od tujih slikarjev učinkujejo zlasti močno Frans Masereel in George Grosz, od domačih pa Mihelič s Staro cukrarno. Naslovna stran (Marjan Mušič) je smotrena in okusna. Koledar Cankarjeve družbe je brez dvoma najboljši slovenski koledar in bo gotovo dobro služil svojemu namenu.

(Konec prih.) — *Vinko Košak.*